

KATSAUS

4 | 2009

KATSAUS

4 2009

- 1 Pääkirjoitus: Loppuiko historia? | Eero Ojanen
- TÄMÄ IHMISEN MAAILMA? –LUENTOSARJAN PUHEENVUOROJA**
- 2 Pekka Kuusi ja Ekosäätiö – Kommentteja Ekosäätiöstä
| Jarmo Heinonen
- 6 Suru ihmisen, eläimen ja luonnon kuolemasta
| Leena Viikka
- 10 Elämmekö kulttuurimurroksen keskellä?
| Tarja Kallio-Tamminen
- 18 Darwinismin historia ja kulttuurievoluution mahdottomuudesta:
huomautuksia | Jöns Carlson
- KIRJOITTAJAKOULUN SATOA**
- 24 Trans-Siperian apatia | Jani Sipari
- 26 Tuokiokuvia idästä | Alicia Perho
- 28 Jouko Lomperon erilainen Siperian reissu | Johanna Piritta Peltonen
- 31 Yhteiskuntakriittisyys virolaisessa ja suomalaisessa nykyrunoudessa
| Esa Mäkijärvi
- KIRJA-ARVIOT**
- 34 Valonpilkahdus – Olli Sinivaara: *Valonhetki* | Esa Mäkijärvi
- 35 Erään ahdistuksen kronikka – A. W. Yrjänä: *Päiväkirja 1995–2008*
| Esa Mäkijärvi
- 36 Siiveniskut palleassa – Satu Manninen: *Sydänfilmi* | Minka Heino
- 37 Hannah Montana | Teemu Ikonen
- 40 Kriittisen korkeakoulun tulevaa toimintaa

KATSAUS

Julkaisija
Kriittinen korkeakoulu ry
Albertinkatu 27 a B 12
00180 Helsinki
puh. (09) 684 0010
www.kriittinenkorkeakoulu.fi
info@kriittinenkorkeakoulu.fi

Vastaava päätoimittaja
Eero Ojanen |
eero.ojanen@kriittinenkorkeakoulu.fi

Toimitussihteeri
Hermann Yli-Tepsa |
hermanni.ylitempsa@gmail.com

Lehden ulkoasu
Pauliina Leikas | pauliina.leikas@uta.fi

Kuvitukset
Elliina Peltoniemi

ISSN 1795-2131

Tilauhinta
20 euroa/vuosi (neljä numeroa)
irtonumero 6 euroa

Tilaukset, jäsenyys ja osoitteenmuutokset
puh. (09) 684 0010
info@kriittinenkorkeakoulu.fi

Katsaus on kulttuurilehti, joka käsittelee Kriittisen
korkeakoulun toimintakenttään liittyviä aihepiirejä.
Lehti lähetetään jäsenenä yhdistyksen jäsenille.

Pääkirjoitus | Loppuiko historia?

Syksyllä muisteltiin julkisuudessa paljon sitä, mitä Euroopassa tapahtui 20 vuotta sitten.

Usein tuntuu kyllä siltä, että Berliinin muurista on tullut jo liiankin suuri myytti. Muurin murtumisessa nähdään osoitus siitä, että ikuisina ja muuttumattominakin pidetyt rakenteet voivat murtua. Kaunis ajatus sinänsä, mutta muuri kaikkineen oli silttenkin hyvin lyhyt historian välivaihe, todellinen poikkeustapaus. Entä jos sen rakentaminen oli varsinainen muutos ja purkaminen pikemmin paluu normaalitilaan? Meillä vain on kummallinen tapa ihannoida muutosta ikään kuin se aina tapahtuisi parempaan suuntaan.

Mutta tiedotusvälineet tarjosivat paljon hyviä juttuja ja katsauksia tuosta aihepiiristä ja aikakaudesta. Ne pysäyttivät myös itse ajan ja sen kulumisen äärelle.

20 vuotta on mielenkiintoinen aikaväli. Se on tavallaan nykyaikaa tai tätä samaa aikakautta. Me samat ihmiset elimme silloin, yhteiskuntaa pyörittivät paljolti samat ihmiset kuin nytkin. Sehän oli juuri äsken. Mutta ne silloin pikkuruiset lapset ovatkin nyt aikuisia ja viilettävät maailmalla ties missä. Silloiset asiat ja tunnelmat muistaa kyllä elävästi, mutta niiden äärelle pysähtyessä huomaa myös, miten etäällä moni asia onkaan jo siitä, miten nyt elämme.

Ehkä 20 vuotta on pienin historian yksikkö. Lyhin aika, jossa syntyy riittävä etäisyys. Taju siitä, että nyt elämme jo eri aikakautta, vaikka menneisyys onkin nykyhetkessä läsnä.

Tuolloiseen murroksentunteeseen liittyi myös Francis Fukuyaman kuuluisa ajatus historian loppumisesta. Se oli sopivan prosovoiva herättääkseen keskustelua ja se oli sopivan helppo ymmärtää liian yksinkertaisella tavalla väärin. Fukuyaman ajatus jonkin suuren dynamiikan ja historian jännitteen loppumisesta oli yliampuvuudessaan paljon mielenkiintoisempi. Näyttäähän siltä, että postmodernin ajan vakiintumisen myötä suhde historiaan on todellakin muuttunut. Ennen keskusteltiin järjestelmistä, siitä millaiseen yhteiskuntajärjestelmään kehitys tulevaisuudessa johtaisi ja mitä pitäisi kannattaa. Nyt puhutaan yksilön moraalista, siitä mitä minun pitäisi valita jotta olisin eettinen kuluttaja.

Historian näkökulma on kuin onkin jossain mielessä kadonnut, historian kehityslogiikasta on siirrytty moraliin. Siirtymä on monessa mielessä ollut perusteltu ja hyvä – mutta laitetaanko nyt yksilön moraalille kontolle jo liikaakin, koko maailman pelastuminen? Ehkä historiaa tarvittaisiin silttenkin, mutta sille pitäisi ensin antaa jokin sisältö.

EERO OJANEN

Tämä ihmisten maailma?

Kriittisen korkeakoulun ja Ekosäätiön syksyn yleisöluentosarjan alustuksia. Sarjan otsikko oli mukailtu Pekka Kuusen ihmisen evoluutiota käsittelevän klassikkoteoksen pohjalta.

JARMO HEINONEN

Pekka Kuusi ja Ekosäätiö

Pekka Kuusen merkittävin kirjaa *Tämä Ihmisen Maailma* kehiteltiin vuosikaupalla. Olin kiinteästi mukana tässä projektissa.

Pekka Kuusi oli vaikuttanut jo tätä ennen lähtemättömästi yhteiskuntapolitiikkaan ja omaan opiskelijasukupolveeni kirjallaan *60-luvun sosiaalipolitiikka*, josta tuli moniksi vuosiksi yliopistollinen oppikirja. Muun muassa Mauno Koivisto luonnehti tätä kirjaa sanomalla, ettei sen lukemisen laiminlyönteellä henkilöllä ole paljontaan syytä yrittää osallistua yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun. Pekka Kuusi piti myös suurille yleisöjoukoille esitelmiä Paasikivi-Kekkosen linjan jatkamisesta ja turvallisuuspolitiikasta. Hän puhui yhteistyönvaraisesta turvallisuudesta. Se oli uusi ja tuore käsite, joka on ajankohtainen tänäkin päivänä.

Alkon pääjohtajana toimiva Pekka Kuusi tunnusteli myös mahdollisuuksiaan tasavallan presidentin virkaan. Tässä vaiheessa hän haki kauttani yhteyksiä nuorisoliikkeeseen. Yllättäen tärkeämmäksi projekti-ksi kasvoikin *Tämä ihmisen maailma* -kirjan suunnittelu. Innostuin todella tästä kirjaprojektista ja Alkon tietopalvelutehtävissä toimivana saatoinkin hakea hänelle vuosikaupalla kirjaan sopivaa lähdemateriaalia. Toimitin hänelle myös omia kirjojani. Keskeisiä lähtökohtia keskusteluillemme antoi esimerkiksi Pierre Teilhard de Chardinin teos *Tapaus Ihminen*. Tämä teos on edelleen kirjahyllyssäni ja täynnään

Pekka Kuusen tekemiä merkintöjä. Keskusteluidemme lisäksi tein myös muistioita hänen käyttöönsä.

Eläkkeelle siirtymisensä jälkeen Kuusi jatkoi yhteisiä tapaamisiamme ja keskustelujamme. Sairastumisensa jälkeen hän sai 8. elokuuta 1988 käsiinsä ensimmäiset kappaleet kirjansa venäjännöstä. Tieto kiinankielisen version valmistusprosessista oli jo aiemmin tullut. Sairaalakajonsa aikana hän soitti minulle säännöllisin väliajoin. Keskusteluissamme kevätkaudella 1989 odotimme kiinankielisen laitoksen ilmestymistä, joka sitten kuitenkin tapahtui postuumisti syksyllä. Pekka Kuusen elämä päättyi 25. toukokuuta 1989.

Hautajaisten muistotilaisuudessa sovimme Osmo Kuusen kanssa, että ryhdymme käynnistämään projektia, jonka tuloksena oli sitten *Ekosäätiön* perustaminen vuonna 1991. Säätiön tarkoituksena on Pekka Kuusen ekologisen ajattelun perinnön edelleen kehittäminen. Olen toiminut säätiön asiamiehenä sen perustamisvuodesta lähtien.

Pekka Kuusi puhui usein ihmiskuntapolitiikasta ja korosti siinä yhteydessä, että kaikessa on otettava huomioon ihmisen eläinperäinen tausta. 1980-luvulla oli vielä vallalla ajattelua, jonka mukaan ihminen kulttuureineen oli jotakin aivan erityistä ja luonto oli sitten erikseen jotain karheampaa, jota sivistynyt ihminen koskettaa vain tikulla jos silläkään.

Kesämökillä öiseen aikaan tulee hiiri esiin kolostaan. Se etenee ruokapöydän alle etsimään sinne

pudonnutta leipää ja parhaassa tapauksessa juustonmurusia. Kaikki aistit valppaana se sieppaa ne ja on koko ajan valmiina palaamaan salamannopeasti takaisin koloonsa yön pimeydessä. Hiiren hermojärjestelmä on korkealle kehittynyt. Sen varassa se on varmistanut jatkuvuutensa vuosituhansia ja ilmeisesti myös tästä eteenpäinkin ehkä suuremmalla varmuudella kuin ihmislaji. Hiirellä on samat elimet kuin meillä ihmisilläkin. Sen vuoksi sen kohtaloksi on tullutkin joutua koe-eläimeksi rottien kanssa laboratorioiden häkkeihin. Ihminen ja hiiri kuuluvat samaan sukuun. Me olemme imettäväisiä.

Jos jatkamme evolutiivista sukututkimustamme Juha Pekka Lunkan antamien viitteiden mukaan, tuo hiiri osoittautuu pikkuserkuksemme, sillä niin lähellä evoluutiohistoriassa se on meitä (Lunkka, Juha Pekka. *Maapallon ilmastohistoria. Kasvihuoneista jääkausiin*. Helsinki: Gaudeamus, 2008). Lunkka asettaa maapallon synnyn 4,6 miljardin vuoden kohdalle. 800 miljoonaa vuotta kesti siihen suureen hetkeen, jolloin elämä syntyi. Silloin ilmaantuivat ensimmäiset alkeelliset yksisoluiset.

Elämän evoluutio lähti siis liikkeelle jatkuakseen huikkeen pitkän jakson, noin kolme ja puoli miljardia vuotta permikauteen saakka. Tämä kausi edustaa eräänlaista evoluution dramaattista kapeikkoo. Sinä noin 50 miljoonan vuoden jaksona arvioidaan lajeista kuolleen sukupuuttoon noin 95 prosenttia. Biodiversiteetin kannalta permikausi oli murskaavan tuhoisa.

Evoluutio alkoi siis uudelleen ikään kuin puhtaalta pöydältä. Tai ei sittenkään aivan puhtaalta, sillä nuo viisi prosenttia edustivat evoluution historiaa sen koko aiemmalta pituudelta. Jos kaikki lajit olisivat kuolleet, ihmisen ilmaantuminen maapallon pinnalle jouduttaisiin odottamaan vielä muutaman miljardin vuoden ajan. Tai ehkäpä ihmisen syntyminen jäisi kokonaan tapahtumatta, sillä evoluutioon kuuluu keskeisenä piirteenä myös sattumanvaraisuus.

Meillä on kaikki syy iloita siitä, että sukumme kantamuodot läpäisivät tuon hirmuisen permikauden

kapeikon. Kun ihmisen sukututkimusta harrastetaan Juha Pekka Lunkan tarjoaman kehikon kautta, voidaan todeta, että elämämme esihistoriasta oli permikauden loputtua jo enemmän kuin 90 prosenttia eletty. Ainoastaan 250 miljoonaa vuotta oli jäljellä tähän hetkeen. Permikauden katastrofit olivat raivanneet tilaa uusille tulokkaille. Seuraavat vajaat parisataa miljoonaa vuotta kuuluvatkin sitten dinosauruksille ja linnuille. Vasta tämän jälkeen alkaa nisäkkäiden valtakausi, jonka Juha Pekka Lunkka määrittää 65 miljoonaksi vuodeksi. Ihmisen näkökulmasta tällaiset miljoonat vuodet vaikuttavat pitkiltä, mutta aikana elämän synnystä lähtien ne edustavat vain vajaata kahta prosenttia.

Onko mitään järkeä harrastaa evolutionistista sukututkimusta 65 miljoonaa vuotta tästä hetkestä taaksepäin ja kuljettaa katsettamme permikauden kapeikon läpi elämän syntyyn 3,8 miljardin vuoden taakse. Mitä sukua me voisimme olla noille alkeellisille yksisoluisille? Vastauksena on, että aivan varmasti me olemme sukua noille elämän kantamuodoille. Tämän tosiasian tunnustaminen on itse asiassa kaiken viisauden alku.

Suhteemme omaan maapalloomme on sekä intiimi että intensiivinen. Olemme maan lapsia sillä erityisellä tavalla, ettei napanuorammekaan ole katkennut. Me tarvitsemme tauotta happea hengittääksemme, vettä juodaksemme ja sellaista ravintoa, jonka ruoansulatusjärjestelmämme pystyy sulattamaan. Toisaalta olemme myös auringon lapsia, täysin riippuvaisia auringosta tulevasta energiavirrasta.

Me olemme tiiviisti sidoksissa omaan kehityshistoriaamme. Kaiken hyödyllisen ja käyttökelpoisen ohessa me kannamme ruumiissamme sellaisia kehityshistoriallisia jäänteitä, joiden merkitys ja hyöty ovat kauan sitten kadonneet. Vilunväristysten myötä karvankohottajalihakset nostavat ihokarvamme ylös, jotta mitätön karvapeitteemme suojelisi meitä kylmältä. Sieraimissamme meillä on jäänteenä lihakset ilmeisestikin hajunerottelukyvyn herkistämistä varten.

Toisaalta koko vartalomme elimistöineen on sellainen historiallinen jäännös, jonka rinnalla Egyptin pyramiditkin vertautuvat menneen kesän muistoihin.

Evoluutiohistoriamme antaa meille oivalliset lähtökohdat rikkaaseen ja monipuoliseen elämään, mutta toisaalta se aiheuttaa sen, ettemme kovinkaan hyvin pysty sopeutumaan ympäristömme radikaaleihin muutoksiin. Suuret luonnonmullistukset meteoriitteineen ja tulivuorenpurkauksineen ovat meille uhkana. Tämän lisäksi me itse rakennamme yltiöpäisesti suuria uhkia kaikelle elämälle maapallolla. Pekka Kuusen sanoin meidän tulisi tyyntyä ja tyytyä. Toisaalta tyytymättömyys ja levottomuus ovat ihmiselle lajityypillisiä piirteitä. Niiden uudelleen kanavoiminen ja sublimointi ovat ihmislajille kuitenkin eloonjäämiskysymys.

Kaikille eliöille ja elämän muodoille on yhteistä tajunnan olemassaolo. Alkeellinen onteloeläin (esimerkiksi kampamaneetti) osaa tajuntansa varassa hakeutua merivedessä itsellensä suotuisiin lämpö-, valaistus-, paine- ja ravinneolosuhteisiin. Ihmiselle on evoluution myötä kehittynyt tajunnan lisäksi myös tietoisuus, joka on ominaisuuksiltaan systemaattisempi kuin tajunta. Tästä huolimatta tajunta on ihmiselläkin jotakin ensisijaista ja tietoisuus toissijaista.

Tietoiseksi tuleminen on ihmiselle ollut suuri hetki hänen evoluutiossaan. Tietoisuus avasi hänelle suurten mahdollisuuksien kentän, mutta ajoi hänet samalle henkisiin paineisiin. Ihminen tuli ikään kuin karkotetuksi paratiisista.

Pekka Kuusi nimitti ihmistä myös aivoeläimeksi. Aivot tuottavat meille ongelmia ja ongelmien ratkaisuja ja jälleen uusia ongelmia. Toisaalta ihmisen aivotkin ovat evoluution tuotetta. Ne priorisoivat kysymyksiä,

jotka ovat olleet eloonjäämisen kannalta tärkeitä ja työntävät syrjään tässä suhteessa toissijaisia asioita. Aivot ovat se elin, jossa tajunta ja tietoisuus kohtaavat.

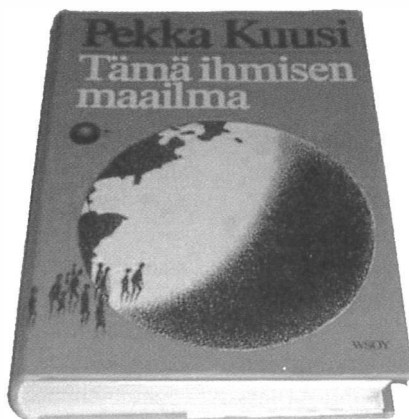
Pekka Kuusi puhui ihmisen ja alkoholin välisestä intiimistä suhteesta ja oli valmis purkamaan alkoholin käyttöä koskevia hallinnollisia määräyksiä. Intiimeihin asioihin onkin vaikea puuttua lainsäädännöllisin ja yhteiskuntapoliittisin toimin. Eläkkeelle siirtymään Kuusi ilmaisi kuitenkin pettymyksensä sen johdosta, ettei tällä hallinnollisten määräysten purkamisella ollut toivottua tulosta.

Kun alkoholi lamauttaa aivoja, niin se näyttää ensimmäiseksi lamauttavan ahdistuksen ja pelon kokemista. Se näyttää vaikuttavan ensisijaisesti tajunnan kenttään, joka on luonteeltaan kokonaisvaltaista ja vasta toissijaisesti tietoisuuden alueeseen. Ongelmaksi jää se, että kyky ahdistuksen muunnalaiseen käsittelyyn jää vajaaksi.

Ihminen ei vähennä alkoholin käyttöään eikä etäänny siitä, ellei hän harjaannu käsittelemään ahdistustaan mullaisin menetelmin. Meditatiivinen elämänote avaa tässä ulospääsyä. Tämä se-

littää kasvavaa kiinnostusta idän meditatiivisia perinteitä kohtaan.

On sanottu, että itä on itä ja länsi on länsi eivätkä ne koskaan kohtaavat. Itä on kuitenkin nyt kohdannut lännen ja omaksunut sen tuotannollisteknisen elämänteen. Lännessä on herännyt laajaa kiinnostusta muun muassa buddhalaiseen filosofiaan sekä hindulaisessa ympäristössä kehittyneeseen jooga-perinteeseen. Läntinen kulttuuri on avannut idälle tietä ulos sen umpikujista ja länsi etsii idän kulttuurin piiristä tietä ulos omista henkisistä umpikujistaan. Toisaalta itä on kohtaamassa lännen ongelmia ympäristön saastumisen ja alkoholin kulutuksen kasvuna. Eikä ole varmaa,

Pekka Kuusi: *Tämä ihmisen maailma*, WSOY, 1982.

että idän vaikutteet olisivat lännessäkään pelkästään myönteisiä.

1700-luvulla havaittiin, että eurooppalaisten kielten enemmistöllä oli yhteys sanskritin kieleen. Tästä havainnosta käynnistyi suuri kiinnostus itämaisiin kulttuureihin. Käynnistyivät muun muassa teosofinen ja antroposofinen liike. Myös abstraktin taiteen juuret juontuvat tästä heräämisestä. (Kimmo Pasanen on kirjoittanut näitä aiheista kirjoissaan: *Musta neliö. Abstraktin taiteen salat*, 2004 sekä *Tyhjyys itämaisesa ajattelussa ja taiteessa*, 2008.)

Kieltolakiliike painotti alkoholikysymyksessä lainsäädännöllistä ja poliittista lähestymistapaa, mutta unohti päihdekysymysten intiimin luonteen. Pekka Kuusen isoisä A. A. Granfelt, jota pidetään suomalaisen raittiusliikkeen keskeisenä liikkeellepanevana voimana, vetäytyi syrjään tästä liikkeestä, kun havaitsi sen kallistuvan yhä enemmän kieltolain kannalle. Hän arvioi, ettei tällainen laki tulisi ratkaisemaan ongelmaa, vaan pikemminkin luomaan uusia ongelmia. Hän keskittyi *Kansanvalistusseuran* sihteerinä kirjastolaitoksen kehittämiseen ja kuoli 23. helmikuuta 1919 – siis samana vuonna, jolloin kieltolaki astui voimaan. Pekka Kuusella oli näin jo sukuperintönään epäusko hallinnollisten määräysten ratkaisevaan voimaan alkoholikysymyksessä.

Tajunnan ja tietoisuuden välillä vallitsee jännite, josta kumpuavat uskonto, taide ja tiede. Nämä ovat ihmiselle lajityypillisiä asioita, joita ilman muut lajit

selviävät. Ihmisen historiassa uskonto ja taide ovat olleet erottamattomia. Niiden avulla ihminen on pyrkinyt tekemään näkymättömästä näkyvän. Jokainen tällainen yritys johtaa luonnollisesti jollain tavoin keskeneräiseen tulokseen. Siitä huolimatta uskonto ja taide kannustavat ihmislajia yhä uusiin yrityksiin. Tiede panostaa tietoisuuteen pyrkiessään luomaan perustaa inhimilliselle olemassaololle ja toiminnalle. Toisaalta uutta luova ote on tieteellekin elinehto.

Kieli on ihmisen lajityypillinen ominaisuus. Kielilään ihminen määrittelee todellisuuden; hän antaa asioille nimet. Hän ottaa etäisyyttä luontoon ja tulee korostaneeksi oma erillisyyttänsä. Ihmiskunnan piirissä on tuhansia kieliä, mutta mikään niistä eivät-kä kaikki edes yhdessä kykene tyhjentämään todellisuutta. Tästähän myös Tarja Kallio-Tamminen meitä muistutti luentosarjassamme.

Pekka Kuusen kirja *Tämä ihmisen maailma* tavoitti ihmisiä globaalisestikin. Kaksikymmentä vuotta hänen jälkeensä päätimme järjestää yhdessä Kriittisen korkeakoulun kanssa luentosarjan, jossa avaamme uudestaan niitä näkökulmia, joita kirja nosti esiin. Kahdenkymmenen vuoden aikana ongelmat näyttivät vain kärjistyneen entisestään. Tämän takia lisäsimme kysymysmerkin tämän luentosarjan nimeen: *Tämä ihmisten maailma? Ihminen on ottanut haltuunsa koko maapallon. Tästä haltuunotosta on kannettava vastuu. Kysymys on ihmislajin eloonjäämisestä.* ■

LEENA VILKKA

Suru ihmisen, eläimen ja luonnon kuolemasta

Pekka Kuuselle ihminen oli osa luontoa. Ihminen erottautui luonnosta kuitenkin ainoana, jota koski kulttuurievoluutio. Ihmisen kehitystä ohjasi lajievoluutio, kuten kaikkia eläinlajeja, sekä biologinen evoluutio, joka koski koko luontoa, ihminen mukaan lukien. Kosminen evoluutio on kaiken elämän perustana ja siihen liittyy maailman synty.

Pekka Kuusi näki, että ihmisten ajattelua hallitsee kolme erilaista maailmankatsomusta: uskonnollinen, luonnontieteellinen ja historiallinen. Uskonnollista maailmankatsomusta hän piti harhaisena, virheellisenä. Hän näki sen ihmisen alkeellisena suojautumisyrityksenä omilta peloiltaan, kuten kuolemanpelolta. Luonnontieteellistä maailmankäsitystä hän piti oikeana, biologisena, ja korosti myös luonnonmukaista ihmiskäsitystä. Historiallinen maailmankäsitys on kulttuurievoluution oma tuote ja koskee juuri ihmisen kehitystä.

Pekka Kuuselle elolliset olennot ovat yksilöinä kuolevaisia. Yksilön elämä päättyy, mutta lajin elämä jatkuu. Palvelemme elämää jatkamalla sukua. Kuusi näki selkeästi, miten luonnon tuhoaminen johtaa väistämättä ihmisen omaan tuhoon. Näin ihmiskunnan tärkeäksi tehtäväksi jää suojata ihmistä itseään vastaan. Kuusi näkee elämän syvän tarkoituksen piilevän tässä: elossa olevien ainutkertainen tehtävä on ihmislajin pelastaminen. Näin mittavan tehtäväkentän edessä elämä ei ole milloinkaan tyhjää ja tarkoituksetonta.

Tuon seuraavassa esiin joitakin omia käsityksiäni surusta ja otsikkoni teemasta. Mitä suru on? Kun menetämme jotakin, mitä olemme rakastaneet, suremme. Suru on kokonaisvaltainen fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen tila. Suruun kuuluu voimakkaita tunteita, kuten shokki, tuska, ahdistus, epätoivo, lohduttomuus, kärsimys, viha, pettymys elämään, masennus tai itsetuhoisuus. Surevalla on voimakas tarve muisteluun, surutyöhön sekä elämän tarkoituksen ja arvojen pohdintaan. Kuolema haastaa ihmisen. On otettava kantaa kysymyksiin, mitä kuolema on ja onko elämää kuoleman jälkeen. Suruun kuuluu myös ilon, rakkauten, myötätunnon, ystävyys, elämän syventymisen ja arvomaailman rikastumisen kokemuksia. Surun vastakohta on suruttomuus: piittaamattomuus, tunnekylläisyys, välinpitämättömyys eli narsismi. Aikamme narsismi luontoa kohtaan näyttäytyy juuri piittaamattomuutena luonnon ja eläinten kärsimyksistä ja kuolemasta.

Suru ihmisen kuolemasta

Suru ihmisen kuolemasta on ikään kuin oikeutettua surua, jolloin odotusarvona on, että läheisensä menettänyt on oikeutettu muiden myötätuntoon. Vanhan ihmisen kuolema on luonnollinen, pitkän elämän päätös. Silti meillä on oikeus surra rakkaita vanhuksiamme, omia kuolleita vanhempiamme, isovanhempiamme ja muita meille tärkeitä ihmisiä.

Hautajaisissa korostuu arvokkuus ja pidämme kiinni monista uskonnollisista rituaaleista, jotka kannattelevat menetyksen keskellä.

Nuoren ihmisen ja lapsen kuolema on aina epäoikeudenmukaista ja väärin. Rakas lapseni Tekla eli vain kuusi vuotta. Miksi-kysymyksiin ei ole vastauksia. Silti oli hämmäntävää kokea, miten oma lapseni koki itsensä hyvin vanhaksi, elämästä kyllänsä saaneeksi. Ajattelen edelleen, että hän todellakin sai elämäntehtävänsä valmiiksi jo lapsena ja siksi sai vapautuksen maanpäällisestä elämästä. Ajattelen myös, että juuri lapsikuolemat tekevät maailmasta hieman inhimillisemmän paikan ylipäätään elää. Lapsikuolemat lisäävät maailmaan vanhurskautta eli henkisyyttä ja jumalallisuutta. Kuolleet lapset jäävät lähellemme elämään ja vaikuttavat elämäämme. Silti tämä hengellinen vakaumukseni ei pelasta itseänikään surulta. Suru lapsen kuolemasta on surun erityistapaus, johon liittyy monia poikkeavia piirteitä, kuten surun pitkäkestoisuus.

Rakkaudella on biologinen perustansa. Teemme kaikkemme lastemme elossa pitämiseksi, äideillä on silmät selässäkin ja heihin on iskostunut biologinen käsky pelastaa lapsi kaikista vaaroista. Vanhempina olemme altruisteja. Olemme valmiit uhraamaan itsemme lastemme puolesta. Lapsen kuolema näyttäytyykin totaalisenä epäonnistumisena lapsen varjussa. On vain luonnollista, että haluamme mennä lapsen perässä huolehtimaan hänestä vielä kuolemankin jälkeen. Suremme myös lapsemme liian lyhyttä elämää. Suremme hänen elämättä jääneitä vuosiaan, kokemuksia, elämyksiä, elämänvaihteita, sitä, mistä kaikesta hän jäi paitsi. Lohtua saan kuten useimmat lapsensa menettäneet hengellisestä vakau-

muksesta, jonka mukaan ihmisellä on ruumis, sielu ja henki. Henkiselällä tasolla saan yhteydenkuolleen lapseeni ja koen hänen läsnäolonsa hyvin totena. Tästä on kyse myös useimmissa sururyhmissä, miksi ne antavat lohtua. Vertaisryhmissä kuolleet lapsemme ovat vahvasti läsnä. Kun muut ihmiset ovat jo alkaneet puhua lapsestani muistona, imperfektissä, minulle hän on läsnä ja vaikuttaa jokapäiväiseen elämään ja arkeeni. Tekla on preesens, läsnä oleva. Muille lapsensa menettäneille tässä ei ole mitään outoa. Oudoksi asia käy vain niille, jotka eivät ole yhteydessä henkiseen todellisuuteen.

Suru eläimen ja luonnon kuolemasta

Eläimen kuolema on ikään kuin oikeudetonta surua. Eläimiä ei ole lupa surra. Eläimiä tapetaan päivittäin ravinnoksi. Eläimet ovat elintarviketeollisuuden raaka-ainetta. Niillä on pelkkä hyöty- ja käyttöarvo. Eläimen elämä ja kuolema ovat merkityksettömiä tapahtumia teollisessa massatuotannossa. Vain lihalla on arvoa, eläimestä saadulla taloudellisella hyödyllä. Teurastettua eläintä ei ole järkevää surra. Älä tapa -käsky on tulkittu syvästi ihmiskeskeisesti. Eläimiä on lupa tappa, vaikkakin eläimelle aiheutettu kärsimys katsotaan yleensä vääräksi ja eläinten hyvinvointia pyritään edistämään. Mutta jos ihmiset tietäisivät, mitä eläimet ovat ja kuinka paljon ne kärsivät, he eivät söisi lihaa, siitä olen varma. Oikea tapa kohdella eläimiä on antropomorfoisoida eli inhimillistää eläimiä, sillä eläimet ovat hyvin inhimillisiä olentoja. On aika tunnustaa eläinten kaikki inhimilliset ominaispiirteet, jotka heillä tutkitusti on (Darwin, Lorenz, Donald Griffin, ks. Leena Vilkkä: *Eläinten tietoisuus ja oikeudet*, Yliopistopaino, Helsinki, 1996). Kaikilla elintarviketeollisuuden käyttämillä eläimillä on tietoisuus: tunteet, tahto, intressejä, haluja, kykyjä, älyä, järkeä, viisautta, kokemusta ja tietoa. Kaikilla näillä eläimillä on kyky kärsiä, surra ja tuntea iloa. Eläimet ovat empaattisia ja eettisiä olentoja. Monet eläimet ovat tietoisia omasta kuolevaisuudestaan ja eläimet pelkäävät omaa kuolemaansa. Eläin pyrkii salaamaan vammansa ja pitkittämään elämäänsä. Eläimet surevat kuolleita läheisiään (lehmä ammuu teurasautoon joutuvan vasikkansa perään sydäntä särkevästi) ja eläimillä on hautajaisrituaaleja (tunnettuna esimerkkinä norsujen hautausmaat).

Etiikan alan laajeneminen merkitsee, että tulevaisuudessa tunnesiteet eläimiin otetaan vakavasti. Eläimen elämä ja kuolema ovat merkityksellisiä ja tärkeitä tapahtumia. Eläimellä on itseisarvonsa juuri sellaisena eläinpersoonana kuin mitä hän on. Tulevaisuudessa ei syödä lihaa. Eläimiä on lupa inhimillistää ja

surra, sillä ymmärrämme, että ihminen ja eläin ovat pohjimmiltaan samoja, tietoisia ja tuntevia olentoja. Eläimillä on oikeus elämään, eläimiä ei ole lupa tappa. Meillä on lupa kiintyä ja rakastaa, lupa osoittaa tunteita eläimiä ja luontoa kohtaan. Yhteiskunnan eettinen velvollisuus on ottaa huomioon ihmisten tunteet eläimiä kohtaan.

Miksi suru koiran kuolemasta olisi jotain vähäisempää kuin suru ihmisen kuolemasta? Ei suruja voi verrata. Jokainen surija itse tietää surunsa syvyyden, ei sitä toinen voi mennä mittaamaan saati vähättelemään. Suru eläimen kuolemasta on yhtä lailla aitoa ja oikeutettua surua kuin mikä tahansa muu suru. Henkilökohtaisesti olen surrut syvästi jokaista rakasta eläintäni. Tutkimustyöni ympäristöfilosofias- ta ja eläinten oikeuksista on noussut syvästä surusta kaikista kärsivistä ja kuolleista eläimistä sekä luontoa kohtaan kokemastani myötätunnosta. Olen elänyt syvässä tunneyhteydessä metsäluonnon, puiden ja eläinten kanssa koko elämäni. Suhteeni luontoon on henkinen ja hengellinen, luonto on pyhä. Suhteeni eläimiin ovat rakkaus- ja ystävyys-suhteita. Olen viettänyt unettomia öitä kärsien eläinten kohtaloista, julmista kuolemista ja hävitetyistä metsistä. Millä oikeudella ihminen kaataa satavuotiaan puun tai räjäyttää miljoonia vuosia eläneen kallion? Mutta luontoa ei ole lupa surra. Sentimentaaliset argumentit eivät kelpaa luonnon suojelemisen perustaksi. Järki on arvokkaampi kuin tunne. Talous on arvokkaampi kuin elämä. Ihminen on arvokkaampi kuin luonto ja eläimet. Näihin yleisesti hyväksytyihin arvoarvostelmiin sisältyy ihmiskunnan tuhon siemen. Pekka Kuusi on kauniisti runossaan Sfinksin hymy kirjoittanut: Sinä ihminen, kärki luonnon ikimuutoksessa, jos et opi ymmärtämään itseäsi, omaa evoluutiotasi, minä evoluutio, minä syön sinut huomenna. Länsimaiden perikatoa on toki ennustettu jo pitkään, parhaimpana näkijänä kenties Oswald Spengler, joka on kirjoittanut näin: Demokratia tuhoaa itsensä rahalla, sen jälkeen kun raha on hävittänyt hengen.

Pekka Kuusen eloonjäämisoppi koski väestömäärää, energiaa ja ravintoa. Hän esitti neljä teesiä siitä, minkä on muututtava, jos ihmiskunta halutaan pelastaa:

*Väestömäärän kasvun on pysähdyttävä.
On siirryttävä kestävään energiatalouteen.
Luonnonvarojen käyttöä on rajoitettava.
Sodankäynnistä on irtauduttava kokonaan.*

Nämä teesit ovat epäilemättä täysin ajankohtaisia edelleen. Valitettavasti ainoastaan kohtaa kaksi näytetään toteutettavan jossain määrin valtioiden tasolla. Maiden hallituksia vaivaa huoli, miten energia riittää tulevaisuudessa, kun öljyvarannot hupenevat. Huoli ilmastonmuutoksesta on ollut juuri tilanteeseen sopiva ja sitä maiden hallitukset ovat ahkerasti viljelleet juhlapuheissaan. Valitettavasti olen skeptikko enkä näe, että todellista tahtoa etenevien ympäristökatastrofien estämiseksi olisi näköpiirissä. Kyse ei ole vain hiilidioksidivirroista vaan kaikista materiaalivirroista, kaikesta luonnonvarojen käytöstä, joka on riistäytynyt ihmiskunnan käsistä hallitsemattomiksi katastrofeiksi elinympäristöjen pysyvästi pilaantuessa ja köyhtyessä. Luonnolla tunnustetaan olevan vain raaka-ainearvonsa, luonto on yhtä kuin luonnonvara. Metsän rahallinen arvo on tärkeämpi kuin metsän henkinen arvo. Kun tunneyhteys luontoon puuttuu, luonnon ja eläinten kuolemat eivät synnytä surun tunnetta, joka estäisi tulevat mieltömyydet. Mitä enemmän luontoa ja eläimiä rakastamme, sitä enemmän suremme niiden tuhoutumista. Nimby-ilmiössä (*not-in-my-back-yards*) ei ole mitään väärää. Ihmisen ensisijainen tehtävä on puolustaa lähellä olevia. Jos hän ei välitä siitä, mitä hänen lähielinympäristölleen tapahtuu, miten hän välittäisi kauempana elävien kohtaloista? Ihmisellä on oikeus suruun lähiluonnon tuhoutuessa.

Mitä suru luonnon kuolemasta pohjimmiltaan on? Se on huolta tulevaisuudesta, siitä, millaisen elinympäristön jätämme jälkeemme. Se pitää sisällään syviä henkilökohtaisesti koettuja menetyksiä: olemme menettäneet marjapaikan, pyhän paikan, luonnonkauniin paikan. Moni luonnonsuojelija masentuu maailman menosta. Masennus on luonnollinen surun tunnuspiirre. Olisimme tunteettomia ja kylmiä, elleimme masentuisi meille rakkaan elinympäristön menetyksestä. Tunneimme myös syvää vihaa luonnon tuhoajia kohtaan. Sekin on tervettä itsepuolustusta, elinympäristön puolustusta. Suru luonnon kuolemasta antaa näin vahvan tunneperustan toimia luonnon puolesta. Tietoisuutemme maailman ja ympäristön tilasta lisääntyy, näemme ihmiskunnan epätoivottavat jäljet elinympäristössämme. Suru ihmisten, eläinten ja luonnon kärsimyksistä ja kuolemasta antaa meille syvän motivaatioperustan toimia maapallon pelastamiseksi. Siksi suru on pohjimmiltaan rakentava, elämää ylläpitävä tunnetila. Meillä on lupa surra ihmisiä, eläimiä ja luontoa! ■

Kirjoittaja on luonnon itseisarvoista ja eläinten oikeuksista väitellyt filosofian tohtori, ympäristöfilosofian dosentti, jonka viimeaikaisia teoksia ovat muun muassa *Susi luonnossa ja kulttuurissa* sekä *Rakas lapseni – kertomuksia lapsen kuolemasta* (leena.vilkka@biofilos.fi, www.biofilos.fi)

Esitelmä Kriittisen korkeakoulun ja Ekosäätiön *Tämä ihmisten maailma* -luentosarjassa.

Elämmekö kulttuurimurroksen keskellä?

Tuskin monikaan haluaa kiistää, ettemmekö eläisi keskellä murrosta, monien myllerrysten ja uudenlaisten uhkakuvien aikaa. Informaatiovallankumous, talouden globalisaatio, terrorismin vastainen sota, ilmaston lämpeneminen ja luonnonvarojen riittävyys antavat päivittäin aiheita uutisotsikoihin. Tässä esityksessä ei kuitenkaan käsitellä tällaisia murroksen konkreettisia ilmenemismuotoja, vaan jäljitetään kulttuurissa vallitsevan maailmankuvan tai todellisuuskäsityksen vaikutusta toimintamme suuntautumiseen ja elämänlaatuun. Kun ihminen tuntuu menettäneen tilanteensa hallinnan ja luottamus hänen järkeensä on hiipumassa, on syytä kysyä, onko uuden ajan taitteessa alkanut tieteellis-teknis-taloudellinen ajattelutapa valistuksen ja edistyksen tavoitteineen kriisissä ja koko modernin projekti haaksirikossa?

Peilaan käsityksiäni Georg Henrik von Wrightin ajatuksiin, mikä lienee sopiva lähtökohta Ekosäätiön tilaisuudessa¹. Olihan von Wright yksi sen perustajajäsen. Toisekseen hän on varmasti syvällisin ja vaikutusvaltaisin filosofi, joka Suomessa on kulttuurin tilaa pohtinut. Näkemyksissäni on paljon samaa, mutta on niissä myös eroavaisuuksia. Perusnäkemys on

samankaltainen: elämme aikaa, jolloin ihmisen olisi ylitettävä yksiulotteinen mekanistis-deterministinen ajattelutapa, "olosuhteiden diktatuuri", joka on saanut meidät väistämättömänä pidetylle pakkomarssille teknologisen kehityksen ja taloudellisen kasvun suuntaan. Toimintatapojen ja päämäärien syvälinen uudelleenarviointi on nyt mahdollista ja välttämätöntäkin, kun luonnontieteen, lähinnä fysiikan, uudet teoriat eivät enää sovi uuden ajan taitteessa omaksuttuun todellisuuskäsitykseen. Hiukkasmekanismi, materialistinen selittämistapa on osoittautunut riittämättömäksi ja yhtenäistä, ymmärrettävää maailmankuvaa ei enää ole.

Von Wright peräänkuulutti uutta tieteellistä maailmankuvaa erityisesti teoksessaan *Tiede ja ihmisjärki* (1987). Uudella maailmankuvalla pitäisi olla sama arvovalta kuin sillä, joka on murenemassa, mutta toisenlaisia vaikutuksia inhimilliseen elämään. Hän näki, että tällaisen maailmankuvan siemeniä on siellä täällä kylvetty, vaikka hän ei tuntenutkaan itseään haastetuksi poimimaan noita siemeniä kaaoksen syvyydestä; aika ei vielä ollut kypsä. Silti hän sanoi: "Mahdollista ja todennäköistäkin on, että vanhan maailmankuvan tilalle vähitellen nousee kuva, jossa kokonaisuuksia vuorovaikutuksessa toisten kokonaisuuksien kanssa järjestävät lait näyttelevät keskeistä osaa. Jos se saa vähitellen tiettyä yhtenäisyyttä ja

¹ Kirjoitus pohjautuu Kriittisen korkeakoulun ja Ekosäätiön järjestämällä yleisöluentosarjalla pidettyyn esitelmään.

selkeyttä, sen voidaan sanoa edustavan uutta tieteellisen rationaalisuuden muotoa." Erityisesti von Wright ennakoi uuden ajattelutavan muuttavan käsitystä ihmisen ja luonnon suhteesta. Suhdetta ei enää nähtäisi pelkkänä "ihmisen herruutena luonnon yli tieteen ja tekniikan avulla vaan pikemminkin on kyse yhteiselämästä (*co-evolution*) siinä elämänpiirissä, johon ihminen kuuluu" Freeman Dysonia, tunnettua fyysikköä ja futuristia, lainaten von Wright tiivistä, että "Tämä uusi tiede voisi riittävän kypsäksi kasvettuaan ottaa nimekseen kosminen ekologia, tiede elämästä vuorovaikutuksessa kosmoksen kokonaisuuden kanssa" (mts. s.108–109.)

Tieteen päivien esityksessään *Maailmankuvan käsitteestä* vuonna 1997 von Wright näytti kuitenkin suhtautuvan epäilevämmiin uuden yhtenäisen maailmankuvan tavoitteluun. Ei ehkä olekaan olemassa kaiken olevaisen kattavaa lainmukaista kehystä, jossa myös ihmiselämän ilmiöt voitaisiin selittää. Tieteen maailmankuva saattaa fragmentoitua ja pirstoutua. Vaikka von Wright katsoi vastauksen antamisen olevan vielä siinä vaiheessa mahdotonta, esitelmänsä lopussa hän maalasi myönteistä kuvaa osittaisista ja epätäydellisistä teorioista, joita ei enää koettaisi yhteensovittamattomiksi "repeämiksi" maailmankuvassa vaan rikastuttavana monipuolisuutena. Nähdäkseni meidän ei tarvitse tyytyä tällaiseen postmoderniin pirstoutumisen visioon. Nykytietämyksen pohjalta on luotavissa yhtenäinen selittämistapa, entistä toimivampi, kattava käsitys maailmasta ja ihmisen asemasta siinä.

En siis halua jakaa von Wrightin pessimismistä enkä sen seurauksia. Teoksessaan *Tiede ja ihmisjärki* von Wright ei pitänyt ihmisen tuhoutumista kovinkaan kuohuttavana. Se on kaikkien lajien kohtalo ja tapahtuipa se sitten kahdensadan tai kahdensadan tuhannen vuoden kuluttua, on se kosmisessa mittakaavassa "hyppysellinen nuuskaa". Vaikka näin olisi, ja vaikka on rehellistä nähdä ihmisen avuttomuus niiden ongelmien keskellä, jotka hän on itse aiheuttanut, olen von Wrightia optimistisempi. Looginen järki ja mittaus-

tulokset eivät kykene avaamaan uutta todellisuuskäsitystä tai kestävämpää tapaa elää, mutta ihminen on sentään enemmän kuin nykyinen tieteesä. Hänellä on arvostelukykä, ymmärrystä ja totuudenrakkautta. Totuudenrakkaus sai von Wrightin toteamaan: "toivoni, jos minulla sitä on, kohdistuu siihen rationaalisuuden muotoon, joka on saanut ilmaisunsa tieteesä. Tiede on muuttunut historian myötä [...] ja nyt todellisuuden käsitettävyyden aikaisemmissa tieteellisissä kategorioissa on kohdannut rajansa. Niiden ylittämiseksi kategoriat on muotoiltava uudelleen tai niiden tilalle on asetettava toiset." (mts. s.142–143.)

Nämä kategoriat tarkoittavat ennen muuta uuden ajan taitteessa omaksuttua todellisuuskäsitystä. Jos opimme näkemään, että maailma on perustaltaan jotakin muuta kuin yksinkertainen hiukkasmekaaninen koneisto, ihmisen asema voi muuttua. Hänen ei tarvitse enää olla pelkästään syrjässä oleva objektiivinen havaitsija sen enempää kuin ennaltaohjattu automaatti, vaan ihminen kaikkine kykyineen voidaan aidosti sovittaa osaksi luontoa. Hänellä on selkeä paikka ja tehtävä vastuullisena, tuntevana ja tietävänä osana luonnon kokonaisuutta. Kaikki ihmisen järki ja viisaus on peräisin luonnosta, ja jos pyrimme toimimaan sopusoinnussa luonnon kanssa, luonnon viisaus saataisi päästä ihmisessäkin nykyistä paremmin ilmenemään.

Maailmankuva, kulttuurin selkäranka

Kulttuurissa vallitseva maailmankuva kertoo ihmisille minkälaisessa maailmassa he elävät: minkälaisista osista se koostuu, miten se syntyi, millä keinoin siitä voidaan saada tietoa, miten siihen voi vaikuttaa jne. Tällaiset todellisuuden luonnetta koskevat perustavat käsitykset, joita historian kuluessa ovat tarjonneet niin uskonnot, filosofia kuin luonnontiedekin, vaikuttavat konkreettisesti ihmisten elämäänsä. Ne antavat perustavan viitekehyksen koko olemassaololle ja suuntaavat kaikkea inhimillistä toimintaa. Kaikki kohdatut ilmiöt pyritään ymmärtämään

todellisuuskäsityksen antamassa metafysisessä kehikossa, joka voi säilyä pitkiä aikoja perustaltaan samanlaisena ja jäsentää kulttuurin kehitystä yli sukupolvien.

Tunnettu historianfilosofi R. G. Collingwood erottaa länsimaisen kulttuurin historiassa kolme suurta murrosta. Käsitys todellisuuden luonteesta muuttui ratkaisevasti sekä antiikin luonnonfilosofian että uuden ajan alun luonnontieteen vaikutuksesta. Nyt elämme taas uutta murroksen aikaa. Antiikin luonnonfilosofit (n. 600–400 eKr.) hylkäsivät myyttisen selittämistavan ja alkoivat etsiä havaittaville ilmiöille luonnollisia syitä. Kysymys todellisuuden perussubstanssista ja sen jakamisesta muodostui tärkeäksi kuten myös yritys ymmärtää liikkeen, muutoksen ja ikuisesti invarianttina pysyvän suhdetta. Platon ja Aristoteles (423–322 eKr.) pyrkivät selittämään rationaalisesti myös ihmisen ja yhteiskunnan toimintaa. He kävivät polemiikkia antiikin atomisteja vastaan, jotka eivät ymmärtäneet kaikkeen aineeseen liittyvän muodon merkitystä. Yleisesti ottaen antiikin keskustelussa päädyttiin näkemykseen, että todellisuuden kokonaisuus oli kuin organismi, joka sisäisen muotonsa, sielunsa myötä kykeni itse säätelemään toimintaansa. Ihminen oli mikrokosmos, joka heijasti rakenteessaan makrokosmoksen rakennetta.

Organistisesta todellisuuskuvasta luovuttiin vasta uuden ajan taitteessa 1600-luvulla, kun luonnontieteen pioneerit Kopernikus, Kepler, Galilei ja Newton löysivät aineen käyttäytymistä säätelevät yleispätevät luonnonlait. Niiden myötä ihmiset heräsivät elämään täysin erilaisessa todellisuudessa kuin esisänsä. Maailma oli mekaaninen ja määrällinen kuin kellokoneisto, vailla mitään sisäistä olemusta tai tarkoitusta. Kaikki tapahtuminen oli välttämätöntä ja varmuudella ennustettavaa. Mutkikkaat ilmiöt voitiin ymmärtää paloittelemalla ne osiinsa. Mekanistis-deterministisessä todellisuudessa ajatus siitä, että kokonaisuus säätelee ja määrittää osiensa toimintaa, korvautui reduktionismilla. Osasten välillä vaikuttavat

ulkoiset suhteet oli riittävä syy ennustamaan esimerkiksi taivaankappaleiden liikkeet. Mekanistista ja reduktionistista tarkastelutapaa sovellettiin metodologisena mallina myös muihin tieteisiin psykologiasta yhteiskuntaan ja talouteen. Tähän liittyi epistemologinen oletus siitä, että havaitsija voi tarkastella tutkimaansa kohdetta objektiivisesti syrjästä, vaikuttamatta samalla kohteeseen.

Tieteellisyyden käsite ymmärretään usein lähes synonyymiksi tälle newtonilaiselle lähestymistavalle. Jos jokin ilmiö ei ole ollut sen metodeilla tavoitettavissa ja selitettävissä, sen koko olemassaolo on helposti sivuutettu; paradigmatunnetusti ohjaa etsimään vain sellaisia ilmiöitä ja ongelmia, joita sen avulla voi selittää. Uusi käsitys aineesta ja sen lainalaisuuksista vaikutti voimakkaasti myös filosofiaan, joka joutui kamppailemaan psykofyysinen ongelman kanssa. Miten ihmisen tieto ja itseohjautuvuus voidaan ymmärtää maailmassa, joka oletetaan välttämättömiä lakejaan noudattavaksi hiukkasmekaaniseksi koneistoksi? Usko ihmisen vapauteen ja sisäisiin mahdollisuuksiin väheni, samalla kun materialismi ja sekularismi voimistuivat. Mekanistis-deterministisessä todellisuuskäsityksessä ihminen tavallaan jäi itse luomansa maailmankuvan vangiksi. Luonnontieteen faktojen myötä hän tyypisti itsensä pelkäksi koneenkäyttäjäksi, mekaaniseksi havainto-ärsyke automaatiksi, joka unoheti sen puolen itsestään, mistä kaikki mallit, kartat ja maailmankuvat ovat peräisin. Luonnontieteen uudet ja entistä tarkemmat faktat ovat ehkä ainoa auktoriteetti, joka nykymaailmassa voi avata silmämme toisenlaiseen todellisuuteen.

Kvanttifysiikan ja geenibiologian viesti

Thomas Kuhnin mukaan tieteellinen kehitys tapahtuu hyppäyksittäin. Tutkimusta ohjaava paradigma murtuu, kun kasaantuu yhä enemmän anomaalisia ilmiöitä, joita se ei kykene selittämään. Tämä dynamiikka on sovellettavissa myös maailmankuviin. Vaikka metafysiset perusoletukset ovat varsin

yleisluonteisia ja suoran kokeellisen verifiointin ulottumattomissa, tieteellinen lähestymistapa antaa välineitä myös perustavimpien lähtöolettamustensa kriittiseen arviointiin: tutkimuksen edetessä aikaisemmat oletukset voivat yksinkertaisesti osoittautua virheelisiksi.

Moderni fysiikka ylitti newtonilaisen ajattelutavan 1900-luvun alussa suhteellisuusteorian ja kvanttimekaniikan myötä. Kvanttimekaniikan tulkinnasta on keskusteltu kohta sata vuotta, sitä kun ei voida ymmärtää klassisen fysiikan hiukkasmekanismisessa viitekehityksessä. Tulkintakeskustelun suurin kompastuskivi on ollut kvanttimekaniikan uusi tilakuvailu, joka ei enää perustu hiukkasen paikkaan ajassa ja avaruudessa, vaan systeemiä kuvataan abstraktilla tilafunktiolla, joka ennustaa todennäköisyyksiä, joilla tietyt ominaisuudet voivat erilaisissa tilanteissa realisoitua. Aalto–hiukkas-dualismin, epälokaalisuuden, indeterminismin ja mittaongelman myötä objektien ja ominaisuuksien luonnetta, samoin kuin osan ja kokonaisuuden suhdetta on jouduttu arvioimaan uudelleen. Aikaisemmat olettamukset osoittautuivat olevan vain makroskooppiseen maailmaan sopivia puolitotuksia. Syvemmällä tasollaan todellisuus ei ole pelkkä hiukkasmekaaninen koneisto, jossa kaikki tapahtuminen voitaisiin selittää osasten välisten ulkoisten voimien kautta.

Kokeellinen puuttuminen hiukkasjärjestelmän yhteen osaan vaikuttaa sen muihin osiin ilman mitään välittävää tekijää, mikä viittaa siihen, että monet erilliseksi oletetut ilmiöt syvemmällä tasolla kietoutuvat yhteen. Tämä sotii syyn ja vaikutuksen suhdetta koskevia totunnaisia käsityksiä vastaan, ja edellyttää myös todellisuutta tutkivan ihmisen vaikutuksen huomioimisen. Subjektin ja objektin välinen kuilu ei enää pirsto todellisuutta kahteen olemukseltaan erilaiseen osaan, vaan ihmisen tietoinen toiminta vaikuttaa aineen maailman muotoutumiseen, toisin kuin Descartes kuvitteli. Aaltofunktion voi ajatella kuvaavan jonkinlaista potentiaalista kvanttitasoa tai informaatiota,

joka voi ilmentyä sekä aineen että mielen tasolla. Se voidaan tulkita myös tiivistelmäksi ihmisen tiedosta, tai pelkäksi matemaattiseksi apuneuvoksi. Oli asia miten tahansa, tämän perustavan entiteetin muotoutuminen riippuu myös ihmisen valinnoista ja toiminnasta, jolloin klassisen fysiikan maailmankuvaan ei ole paluuta. Ihminen ei ole pelkästään syrjässä oleva havaitsija, vaan hän on objektiivista todellisuutta muuttava tekijä, joka toimillaan ja valinnoillaan vaikuttaa siihen, minkälaisia ominaisuuksia todellisuuden voi aktualisoitua.

Fysiikan suurten mullistusten jälkeen tieteellisen maailmankuvan painopiste siirtyi 1900-luvun puolivälissä biologiaan, tai ehkä pikemminkin fysiikan ja biologian rajavyöhykkeelle, kun biokemia, biofysiikka ja molekyylibiologia alkoivat voimakkaasti kehittyä. Perinnöllisyyden mekanismit selvitettiin, löydettiin kromosomit, geenit, ja DNA:n rakenne. Tämä kehitys näytti jatkavan hiukkasmekanismisen ajattelutavan ja reduktionistisen metodin voittokulkua. Organismia voitiin tarkastella koneena, joka toimii yksittäisiä osia koskevien fysikaalis-kemiallisten lakien mukaan. Solun perimmäisiksi osasiksi oletettiin geenit, jotka kertoivat sille, kuinka tehdä valkuaisaineita, eli mihin järjestykseen kemiallisen koodin neljä aminohappoa oli kulloinkin laitettava. Reduktionismin kannalta ajatellen tässä törmätään kuitenkin ongelmaan: palautuuko kaikki viime kädessä aineeseen vai järjestykseen, toisin sanoen geeneihin vai informaatioon? Lisäksi valkuaisaineiden syntymiseksi on jo oletettava solun olemassaolo, eli se kokonaisuus, jonka rakentamista pyrittiin selittämään. Joudutaan siis kysymään kumpi oli ensin, muna vai kana?

Ilmeisesti tällaiset pohdinnat herättivät jotkut johtavat kvanttifyysikot, kuten Niels Bohr ja Erwin Schrödinger teoksessaan *What is life?*, etsimään biologiasta sellaisia uusia lainalaisuuksia, jotka voisivat tuoda selvyyttä kvanttimekaniikan ongelmiin (Keller, s. 164). Kvanttimekaniikan käsitteelliset ongelmat, kuten reduktionismin haaksirikko ja epälokaalit ilmiöt,

voisi olla helpompi ymmärtää ja ratkaista kvanttibiologian kontekstissa. Pitäisi vain löytää selkeä perusta organismeissa esiintyvälle yhteistoiminnalle: Miten yksilö kehittyy ja erilaistuu sisäisten ja ulkoisten tekijöiden vuorovaikutuksen tuloksena? Miten munasta kehittyy kananpoika, miten vauriot korjaantuvat ja lajit muuntuvat? Näyttää selvältä, että biologisissa ilmiöissä holistisen kokonaisuuden organisoitumista ei voi ymmärtää pelkästään yksittäisistä osista käsin, vaan on tunnettava se hallitseva periaate, tarkoitus, joka määrittää osien keskinäistä toimintaa.

Barbara McClintock oli tunnustettu genetiikan tutkija, sytogenetiikan (myöh. molekyylibiologia) klasikko, joka sai vuonna 1983 lääketieteen ja fysiologian Nobel-palkinnon. Hän oli palkinnon saadessaan oli jo 81 vuoden ikäinen ja palkinto myönnettiin yli 30 vuoden takaisista tuloksista. McClintock tutki perusteellisesti geenien käyttäytymistä kromosomeissa keskittyen erityisesti geneettisen kontrollin ja säätelyn mekanismeihin maississa. Tarkat havainnot paljastivat hänelle uusia ilmiöitä ja vaativat luomaan uusia käsitteitä, kuten transpositio, mikä tarkoittaa, että geenit voivat stressin ja ympäristötekijöiden vaikutuksesta siirtyä kromosomeissa uusiin paikkoihin. McClintock näki, että organismin genomi ei ollut staattinen vaan joustavampi ja hienovaraisempi kuin yleisesti ajateltiin. Muutokset ja uudelleenjärjestäytyminen eivät myöskään olleet sattumanvaraisia, vaan mutaatioiden määrässä oli havaittavissa tiettyä säännönmukaisuutta. McClintock päätteli, että se "informaatio" joka ohjaa ja kontrolloi organismin kehitystä, ei ole löydettävissä pelkästään geeneistä, vaan niitä "ohjelmoi" jokin korkeampi taso, joka huomioi koko solun tai organismin ympäristöineen; toisin sanoen on olemassa jokin mekanismi, joka sääntelee tiettyjen erilaistumiseen liittyvien proteiinien tuotantomääriä muun muassa vaihtamalla geenien paikkoja tai kytkeällä niitä "on" ja "off"-asentoihin.

Tällaiset tulokset eivät sopineet silloiseen oikeaoppisuuteen. Molekyylibiologia uskoi 1960-luvulla

jo lähes selvittäneensä elämän ongelman. Genomin "joustavuus" ja osasten dynaaminen liikkuvuus olivat ristiriidassa reduktionistisen perusparadigman kanssa, jonka mukaan kaikki voitiin palauttaa pysyviin geeneihin. Kysymykset siitä, miten saman perimän omaavat solut saattoivat erilaistua erilaisiksi kudoksiksi tai sopeutua erilaisiin ympäristöihin jäivät toisarvoisiksi, kunnes bakteerien tutkimus myöhemmin paljasti samankaltaisia ilmiöitä, joita McClintock oli havainnut. Hänestä tuli pioneeri, jonka nähtiin ennakoineen entistä hienovaraisempaa ja kompleksisempää geeniteoriaa. McClintock kehitti epigenetiikan käsitettä, ennen kuin DNA:n molekyyli-rakennetta oli edes keksitty. Hän näki selkeästi, että organismin erilaistuminen ja sopeutuminen ympäristöönsä edellyttivät mutkikkaampia takaisinkytkennän muotoja kuin oli ajateltu. Säätely ja muuntelu eivät olleet pelkästään paikallista ja satunnaista tapahtumista, vaan sen ymmärtäminen edellytti kokonaisuuden huomioimista.

Nykyisin geenitutkimuksessa on alettu enemmän tavoittaa sisäisten ja ulkoisten tekijöiden yhteisvaikutusta; on nähty, että organismin elinkaarta ohjaavat tekijät voivat uudelleenorganisoitua esimerkiksi voimakkaan ulkoisen stressin myötä. Mutaatioita ja uudelleenjärjestäytymistä voi tapahtua kaikissa DNA-ketjun osissa. "Geenihelmien" väliin jäävää aluetta nimitettiin pitkään ylimielisesti sanalla "junk", roska, vaikka se muodostaa suurimman osan monien organismien DNA:sta eli niiden kehitystä ohjaavasta kokonaisgenomista. Tutkimuksen myötä on saatu yhä enemmän evidenssiä siitä, että tämän DNA:n ei-koodaava osa, eli geenien välinen alue, on olennainen organismin kehitykselle. Sen määrä näyttää indikoivan kompleksisuutta paremmin kuin geenien määrä. Monilla kasveilla on enemmän geenejä kuin ihmisellä, jolla niitä on n. 20 000 kappaletta, mikä on likimain sama määrä kuin hiirellä. Ihmisillä ja muilla mutkikkaammilla eliöillä on sen sijaan enemmän ei-koodaavaa DNA:ta, joka bakteereilta melkein puuttuu. Organismien elämän tarkastelussa sellaiset käsitteet

kuin ympäristö, historia ja kokemuksesta oppiminen ovat alkaneet tulla uudella tavalla esiin. Geneettinen muuntelu ei välttämättä ole satunnaista sen enempiä kuin tarkoituksellista, vaan evoluution oikea ymmärtäminen saattaa ylittää sekä Darwinin että Lamarckin käsitteet ja ajattelutavan.

Hajoaako tieteen maailmankuva?

Kvanttimekaniikan ja geenitutkimuksen myötä mekanistis-deterministinen todellisuuskäsitys ja reduktionistinen selittämistapa ovat ajautuneet ongelmiin. Materialistien unelma kaiken palauttamisesta hiukkasiin ja niiden vuorovaikutukseen ei toteudu. Mutta merkitseekö tämä yhtenäisen selittämistavan haaksirikkoa ja postmodernismin voimistumista, kuten von Wright tieteen päivien esitelmässään ennakoi, vai olemmeko lähempänä tilannetta, jossa kaikki erilaiset kuvaus- ja lähestymistavat voidaan sovittaa uuteen yhtenäiseen kehikkoon, jossa luonnon todellinen järjestys ja ihmisen asema ymmärretään nykyistä paremmin. Tieteen uudet tulokset voitaisiin nähdä enteinä jostakin radikaalisti uudesta, sellaisesta systeemien vuorovaikutuksesta, josta von Wright Freeman Dysonia lainaten puhui. "Että vanhan maailmankuvan tilalle vähitellen nousee kuva, jossa kokonaisuuksia vuorovaikutuksessa toisten kokonaisuuksien kanssa järjestävät lait näyttelevät keskeistä osaa. Että saadaan ajattelutapa, jonka voisi nimetä kosmiseksi ekologiaksi, tieteen elämästä vuorovaikutuksessa kosmoksen kokonaisuuden kanssa."

Vaikka ristiriidattoman ja yhtenäisen kehiksen löytämisestä on monella taholla luovuttu, onko luovuttaminen viisasta? Mitä saavutettaisiin sillä, että ilmiöiden ja niiden yhteyksien selittämisessä "tietoisesti luovuttaisiin yhtenäisen ja kattavan maailmanselityksen vaatimuksesta [...] eheän kuvan repeämiä ei koettaisi 'repeämiksi' vaan rikastuttavaksi monipuolisuudeksi [...] yhtenäistä yleistä teoriaa ei enää kaivattaisi, eikä ihmistieteiden tutkimia intentionaalisia eli merkitystä omaavia ilmiöitä yritettäisi palauttaa luonnontapahtumiin." Tällainen "postmoderni hyväksytyn moniarvoisuuden maailmankuva" ei välttämättä merkitse tieteen perinteen hävittämistä, vaan se voidaan von Wrightin tavoin ymmärtää jopa tämän perinteen edelleen kehittämiseksi. Silti rationaalista tieteellistä perinnettä voitaisiin kehittää myös uudistetussa ja entistä paremmassa yhtenäisessä kehikossa.

Kulttuurinen kriisi on aina osoitus entisen kartan riittämättömyydestä. Vanha maailmankuva ei enää tarjoa välineitä kaikkien esiin tulleiden ilmiöiden hahmottamiseen. Skeptinen relativismi, instrumentalismi ja nihilismi ovat tyypillisesti leimanneet ajattelua aina suurten murrosten aikoina, mutta aina on myös ilmaantunut joku, joka on kyennyt asettamaan

uuden totuuden, uuden todellisuuskuvan ja toimintamallin. Antiikin aikana uuden filosofisen kehyksen ja varmuuden asetti Platon ja uuden ajan taitteessa saman teki Descartes. Nämä suuret filosofit ottivat tietoisesti haasteekseen skeptisismien ylittämisen. He esittivät uuden metafyyssisen käsityksen siitä, minkälaisessa maailmassa elämme. Mikä on aineellisen ja henkisen todellisuuden suhde ja ihmisen paikka todellisuuden kokonaisuudessa. Vaikka filosofinen järjestelmä on hypoteettinen ja postuloitu luomus, se voi ohjata kulttuurin kehitystä, kunnes mallin rajat lopulta tulevat vastaan.

Uuteen todellisuuskuvaan ei päästä pelkän loogisen järjen ja havaintojen myötä, mutta se ei myöskään ole mielivaltaisen luomus. Sen pitää ylittää aikaisemman ajattelutavan puutteet ja ongelmakohdat ja sen on oikealla tavalla kosketettava todellisuutta – tavoitettava olemassaolon piilevää syvärakennetta tai perustaa sellaisella tavalla, jonka ihmiset tässä historiallisessa tilanteessa yleisesti tunnistavat mielekkääksi ja tarpeelliseksi. Mekanistis-deterministisessä kehikossa yksilön arvojen ja valintojen merkitys ja vaikutus ”oikean” materiaalisen maailman muotoutumiseen sivuutettiin, ja sen myötä psykofyyssinen kysymys ja ihmisen suhde ympäristöönsä jäivät puutteellisesti ymmärretyiksi. Kun luonnon prosesseista syrjässä oleva arvoneutraali tarkkailija uskoi kaiken tapahtumisen aina noudattavan omia välttämättömiä lainalaisuuksiaan, tiedon ja toiminnan vaikutusta todellisuuteen ei hahmotettu selkeästi. Vasta ympäristön pilaantuminen ja lisääntyvä henkinen pahoinvointi ovat pakottaneet arvioimaan tarkemmin käsityksiä ihmisen asemasta ja suvereenisuuden asteesta. Maailma on kiistatta yksi kokonaisuus ja ihminen kaikkine kykyineen ja mahdollisuuksineen kuuluu tähän kokonaisuuteen.

Ihmisen asema

– koneenkäyttäjistä viisaaksi vaikuttajaksi

Globaalien ongelmien korjaaminen edellyttää parempaa karttaa sekä itsestämme että ympäristöstämme. Yhtenäisen kuvailun tavoitteesta ei pitäisi luopua, vaikka paraskaan malli ei voi koskaan tavoittaa todellisuuden koko rikkautta, sen loputonta syvyyttä ja mahdollisuuksia. Teoriat ovat korvaamattomia apuvälineitä, joiden avulla voimme hahmottaa kohtaamiamme ilmiöitä ja suunnistaa maailmassa, mutta lopullista totuutta ei kukaan voi kaavoihin kutistaa. Vastuu mallien käyttämisestä jää aina ihmiselle. Toisin kuin valmiin ohjelman pohjalta toimiva kone, ihminen voi tarvittaessa muuttaa suunnitelmiaan. Virheiden myötä hän voi avartaa näkemystään, ymmärtää uusia yhteyksiä ja luoda entistä toimivampia malleja ja tavoitteita. Ainekäsityksen muuttuminen ja determinismin ylittyminen mahdollistavat ihmisen aseman radikaalin uudelleenarvioinnin. Kvanttimekaniikan tulkintakeskustelussa monet ovat puolustaneet psykofyyssisen todellisuuden ideaa. Abstrakti kvanttitaso voidaan mieltää sellaiseksi yhteiseksi perustaksi, josta sekä mentaalinen että aineellinen todellisuuden aspekti nousevat. Sisäistä ja ulkoista todellisuutta ei tarvitse totaalisesti erottaa toisistaan, vaan ihminen voidaan ymmärtää vastuulliseksi evolutiiviseksi vaikuttajaksi, jolla on tietoisuutensa myötä selkeä paikka ja tehtävä todellisuuden kokonaisuudessa.

Ontologian lisäksi myös käsitys tiedon luonteesta ja tietämisen tavoista voi muuttua. Tieteessä on varmuutta etsittäessä perinteisesti korostettu toistettavia empiirisiä havaintoja ja loogista järkeä, mutta ne eivät yksinään riitä. Uuden ymmärtäminen, uudet hypoteesit ja teoriat edellyttävät sellaista oivallusta ja luovuutta, jolle ei ollut paikkaa hiukkasmekanismisessä todellisuudessa. Empiirinen tiede ei tavoita metafysiikkaa eikä pelkkä logiikka kykene luomaan uusia lähtö-

olettamuksia tai parempia teorioita todellisuudesta. Looginen päättelyhän ei edes tuota mitään uutta tietoa, vaan vain säilyttää lähtöolettamustensa totuusarvon. Se ei anna vastauksia ennustamattoman todellisuuden tuomiin uusiin haasteisiin. Mitä tehdä, kun maisema murroksen keskellä muuttuu, ja vanhat kartat eivät enää toimi?

Nykyisten ongelmien keskellä ihminen voi turvata vain itseensä, kykyynsä ymmärtää tilanne ja etsiä uusia reittejä kohti tasapainoisempaa asemaa. Ihmisen rationaliteettiin sisältyy onneksi loogisen ajattelun lisäksi monia muitakin tärkeitä tekijöitä kuten kyky erottaa merkityksiä, tehdä arviointeja, vertailla kokonaisuuksia ja päätellä analogioiden avulla. Tapahtumien ulkoisen hallitsemisen ja mekaanisen tekemisen lisäksi osaamme eläytyä, asettua toisen asemaan ja ymmärtää tekojemme ja ajattelutapojemme seuraukset. Meillä on arvostelukykyä sekä kauneuden ja oikeudenmukaisuuden tajua. Näitä ihmisen sisäisiä kykyjä ei ole loogista järkeä ja empiiristä toistettavuutta etsittäessä juurikaan korostettu tai tunnistettu "tosi olevaan" kuuluvana tekijänä – nehan eivät alistu mihinkään valmiisiin kaavoihin. Evolutiivisena vaikuttajana ihminen on kuitenkin jotakin olennaisesti enemmän kuin pelkkä ajatteleva kone tai aivotoimintansa ehdollistama marionetti. Hänellä voi olla sisäistä viisautta ja osallisuutensa myötä tulevaa suoraa intuitiivista ymmärtämistä ja herkkyyttä. Hän on tietävä ja tunteva osa luontoa, joka kaikkien piirteidensä, arvojensa ja päämääriensä kautta osallistuu todellisuuden muotoutumiseen.

Tulevaisuuttamme uhkaavat haasteet tuskin ratkeavat pelkällä järjellä, tekniikalla tai taloudella. Kohtalomme mitataan eettisyytemme ja inhimillisyytemme määrällä, ymmärryksellä siitä, että ihmiskuntana jaamme kaikki yhteisen kohtalon. Sekä maailma että kuvamme siitä uudistuisivat itsestään, jos päättäisimme kasvaa ihmisiksi, lähimmäisiksi toisillemme. ■

Kirjallisuutta

- Kallio-Tamminen, Tarja (2006) *Kvanttilainen todellisuus, fysiikka ja filosofia maailmankuvan muovaajina*. Gaudeamus, Helsinki.
 Keller, Evelyn Fox (1983) *A Feeling for the Organism, the Life and Work of Barbara McClintock*. W.H. Freeman and Company, New York.
 Von Wright, Georg Henrik (1987) *Tiede ja ihmisjärki*. Otava, Helsinki

Esitelmä Kriittisen korkeakoulun ja Ekosäätiön
Tämä ihmisten maailma -luentosarjassa.

Darwinismin historia ja kulttuurirevoluution mahdollisuudesta: huomautuksia

Yleisiä lauseita

Romantiikka on naiivisuuden vastalääke, ei asuinsija. Niin kuin sadut kouluttavat lapsen realiteetintajuun erilaisia akvarellisia kerroksia (joista kovat katulapset joutuvat tekemään akryyliversionsa), niin romantiikka kaikissa elämänvaiheissa on realiteettien palveluksessa.

Tämä oli ainakin romantikkojen välttämätön mutta myös ohjelmallinen vakaumus. Mutta mielikuvista ei voi rakentaa kantavaa tornia. On naurettava ajatus, että Jumala olisi jonkinlainen Wolpertinger, kaniini, jolle on laitettu kauriin pienet sarvet ja jolla kyläläiset metsästysmuistoja tiukkuudessa kyläkapakassaan höynäyttävät toispaikkakuntalaisia haluamaan lähteä sellaisten jahtiin. Samoilla seuduilla valmistetaan toisessa laaksossa kaikkialla pohjoiseen katoliseen maailmaan Etelä-Saksassa leviävät puiset Kristushahmot, jollaisen voi, yllätys yllätys, nähdä myös A. Launiksen suunnittelemassa Kalvolan kirkossa. Yhteys metsästysmuistojen ja kulttuurin yleisen fetissiluonteen välillä ovat selvät, mutta ongelmana on, pitäisikö niiden jotenkin tarttua, että pääsisimme eroon trofeehakuisesta energiavetoisuudestamme tai kieltäytymisellä suuntautumiseen vaikuttamisestamme jonkinlaiseen valoiseen sosialidemokratiaan, joka oli mutta jonka aika on mennyt?

Kulttuurirevoluution käsiteherviön anatomiaa

- 1.** Kulttuurirevoluutio on kulttuurin sisäinen il-luusio, jonka ratkaisee tuhon realiteetti (paha aurinko paistaa).
- 2.** Ihmiskunnan tulevaisuuden suuntaa ei ratkaise uusi näkemys, mikään sopimus tai muutos toiminnassa, paitsi omien linssien viilaaminen itse.
- 3.** Ajatus meemeistä pitäisi kehittää teemien suuntaan; mitä voimme toisilta oppia, esimerkiksi katsomaan burkan ikkunaan eikä vanhaan tapaan yrittää katsoa sieltä päin ulos.
- 4.** Fetissiuskossa toimitusten ymmärrettävyys ja luontevuus voivat näyttää jotain oman uskomme tekemien rajoitusten luonteesta (esimerkiksi Egyptikielto, yritetään unohtaa metonyymiset ja metaforiset yhteytemme eläimiin), sekä vieraskansojen suhteiden kaventaminen ja polarisoiminen taloudelliseksi tai poliittisen altruismin realiteetiksi.
- 5.** Marx puolusti jotain melkein antiikkista kapitalismia vastaan. Kapitalismi vastasi valituksen arvoilla. Se mikä oli Marxille fetisististä, onkin itse asiassa parasta, vaihtoehtot ja mainonta. Tätä Walter Benjamin kuvasi hurmaantuneena, ja Lukacs yritti tehdä osaksi reaalikommunismia teoriallaan, joka yhdisti Weberiä ja Marxia jonkinlaiseksi lopulliseksi totuudeksi.

6 Althusser, huippulahjakas Marxin tutkija, kutsui halveksuen fetisismistä kiinnostuneita uskonnollisiksi, jotka halusivat löytää uskonnon Marxiltakin. Mutta Marx tiesi, että täysin uskontoteemat hylkäävä pääteos ei löisi leiville. Kapitalismi on välttämättä myös kulttuurihistoriaa. Fetissin käsite oli tärkeä valistuksen ajan lopun yritys saada uskontoon järkeä. De Brossesin kirja levisi pian myös Saksaan (1785).

7 Rousseau kuvaa pääteoksessaan valtion syntyä, De Brosses uskontojen välisiä historiallisia suhteita. Rousseau ikään kuin avaa Machiavellin *Prinssin*. De Brosses nyplää Egyptin ympärille toisen uskonnollisen kauluksen, fetissijumalien palvonnan Länsi-Afrikassa ja asettaa tämän kuvan haastavasti kristinuskoa vastaan. Mielestäni taustalla voi olla samantapainen suhde kuin jos neandertalilaisilla olisi ollut bernhardilaisten tapaisia hyvinhaistavia koiria mukanaan Gibraltarin luolissa ja paikalle olisimme tulleet me cro magnonit väreinemme ja pensseleinemme ja meillä olisi ollut Lähi-Idässä taistelukoulutettuja isoja terrierejä ja pohjoisempia dalmatialaislaumoja, ja nyt kysyttäisiin, miksi kristittyjä kutsutaan koiriksi. Uskonnon kieli ja todelliset lajienväliset suhteet ovat uskontojen välistä, ei niiden sisäistä materiaalia. Siksi myös uskonnon alueella voisi kysyä, miten suhtaudumme islamin kulttuurin sisällä tapahtuviin sukupuolenkorjauksiin. Rousseau ja valistus pyrki universaalisuuteen, joka samalla vastata todettiin 1700-luvun puolivälin jälkeen. Nyt se on "tiedetty" 250 vuotta ja sille teoreettinen suurteoria, Marxin, Walter Benjaminin ja Lukacsin, ehkäpä Adornonkin musiikissa, sekä kriittisessä mielessä Althusserin, 150 vuotta siitä kehittyneenä, mutta silti sekä musiikki että uskonto ovat ennallaan.

Valistus ja tiede

Valistusta (*illumination, Aufklärung*) on pidetty katolisen pappispimityksen avaavana valoisa-na prosessina, joka tavallaan periytyy uskon-

puhdistukseen liittyvästä kriittisestä humanismista – joka taas oli renessanssin arvojen perua. Sen painopiste ei ole tieteessä, "uuden ajan tieteenä" tunnetussa, vaan kirjallisuudessa ja humanistisissa harrastuksissa kuten kielitiede ja yhteiskuntafilosofia. "Uusi tiede" ei ole kiinnostunut tieteenä siitä, elämekö parhaassa mahdollisessa maailmassa, eikä tieteen tarkoituksena olekaan maailman parantaminen, ei edes uusien maailmojen löytäminen kaukoputkien avulla. Siksi tieteen tavoitteet tuntuvat usein niin lapsellisilta; ne eivät eroa minkään lapsen leikin mahdollisuuksien rajoista, ei siitä, miten labyrintistä, jossa sitä on sähköiskuilla ohjastettu, ulos pääsevä mato etsii neuvottomana, mihin sitten lähtisi.

Ei se mitään merkitse, miten metsiä uudistetaan, varsinkin jos sitä mitataan kustannuksilla.

Se mitä sanotaan tieteelliseksi, tarkoittaa yleensä ylpeän luonnontieteellistä sen uuden opin mielessä, joka aiheutti Leidenin vanhoillisissa oudon epäjärjestyksen tunteen, sillä tämä kartesiolaiseksi nimetty oppi näytti edellisten suhteen erilliseltä ja uhkaavalta. Se ei ollut kaukana aikaisemmin esitetystä Baconin opista suhteessa tähän pahennukseen. Se oli varmaan puhtaampi, monessa mielessä, mutta sen vaikutukset maapallon asukkaiden suhteeseen kaikkeen itsessään ja ympärillään eivät välttämättä silti ole kaikki hyviä. Sen kieltäytyminen sen aikaisesta hyvästä, oltiinhan siirtymässä puhdasoppisuuteen kaikissa uskontokunnissa, ei tarkoita että sen suhde edelleen olisi sama; voihan olla, että kartesiolainen maailmankuva on tullut samaan kohtaan kuin katolisuus pahimpana skolastiikan aikana.

Darwinin alkuaajan muinaisihmisinnostuksen kilpajuoksusta

Kun Darwinin lajien kehitystä kuvaileva oppi oli ilmestynyt vuonna 1859, hänen idolinsa ja tukijansa geologi Charles Lyell ei uudessa geologiankirjansa laitoksessa halunnut asettua tukemaan

Darwinin teoriaa selkein sanoin, vaikka erään kriitikon arvion mukaan teoksen koko ääniala oli selvästi Darwinin teorian sävyinen, ja tästä Darwin oli hieman pahoillaan ja ilmaisikin sen.

Hänen teoriansa puuhamies Thomas Huxley oli tietenkin luonnollisempi puolestapuhuja kuin vanhempi kollega. Mutta samaan kohtaan tulee Charles Lyellin ja hänen toisen tuttavansa välirikko, nimittäin John Lubbockin, joka väitti Lyellin, keskinäisessä kilpailussa vanhan ja kvartaarikauden yhdessä jo sukupuuttoon kuolleiden lajien kanssa eläneen ihmisen etsinnässä, aikansa ihmisen alkusyntyä koskeneessa kilpajuoksussa Ranskaan ja Tanskaan, lainanneen, vuonna 1863 julkaistussa Muinaisihmistä koskeneessa esityksessään, epäreilusti Lubbockin Euroopan matkoilta keräämiä tietoja, jotka olivat perusteellisempia kuin Lyellin omat. Kun Lubbock oli kirjoittanut Darwinille tiedoksi vuonna 1864, siis tämän kiistan ollessa kesken, että hän aikoo julkaista kirjan esseitä (josta tuli vuoden 1865 *Prehistoric times*), Darwin kirjoitti hänelle vastaan, että tämä laatisi mieluummin kuin esseitä, kun kerran osaa, originaaleista havainnoista, joista voi tehdä uusia päätelmiä. Tähän teokseen, jota Darwin oli rohkaisemassa kääntymään enemmän originaalisiin havaintoihin päin (esseitä pidettiin tuohon aikaan, luultavasti vielä Stephen Jay Gouldinkin aikana, luonnontieteilijöiden parissa eräänlaisena lätinänä), John Lubbock – pankkiiri kuten isänsä muttei ehkä enää Darwinin rajanaapuri kuten isänsä, ja vuodesta 1900 Lord Averbury (eli siis ei Downesta) ja siis ylähuoneen jäsen (muttei ilmeisesti Athenaeumin eli Darwinin ja hänen isonveljensä Erasmusen klubin) – lisäsi sitten, uuteen kirjansa laitokseen, tiedot fetissiuskosta, jotka hän oli tuohon aikaan saanut joko kollegoiltaan matkoillaan Ranskassa tai jotain tietä ehkä myös Marxin *Pääomasta*, joka levisi vähän kyseenalaisena kirjallisuutena Lontoon klubien maailmaan 1860-luvun aikana.

Marx lähetti Darwinille kirjansa saksankielisen painoksen vuonna 1964. Se on edelleen Down Housessa

eräänlaisena kuriositeettina. Olisiko mahdollista, että tuohon aikaan John Lubbock kuitenkin oli Downessa vanhempiensa tilalla, kun *Pääoma* saapui postissa ystävällisen kirjeen kera, vaikka Darwin aikaisemmin samana vuonna oli kieltäytynyt sen omistamisesta hänen kunniaukseen ja häneen sitoutuneena. Darwinia varmaankin huolestuttivat *Pääoman* tärkeää työväen-asiata edistävät posliinitehtaiden terveysolojen pölyisiä ja lapsityövoimaa käyttäviä epähygieenisia proletariaatin oloja kuvaavat kriittiset luvut, olivathan hänen vaimonsa ja äitinsä suku Wedgewoodin tuottoisan posliinitehtaan isäntäväkeä. Tuolloin oli jo sekin yllämainittu vahinko tapahtunut, että Lyell ei ollut sittenkään tukenut vanhaa veikkoaan Darwinia tarpeeksi uuden geologiansa 1860 aloitetussa uudessa laitoksessa, eikä Darwin ollut puolustanut kumpaakaan osapuolta, Lubbockia tai Lyelliä plagiointisyytöksiä, jonka kohteeksi Lyell joutui Lubbockin taholta tämän vuonna 1863 eli vasta ilmestyneessä Lyellin oppikirjan kritiikissä. Lyell oli siis Lubbockin mielestä lainannut oppikirjaansa tietoja Lubbockin työn sivuuttaen ja mainitsematta lähdeä oikein. Asia painettiin hiljaisesti villaisella ja Lyell muutti sanamuotoa seuraavassa laitoksessa.

Nyt Lubbock oli saanut lainaksi Marxin teoksen, jota hän ei ehkä varakkaana pankkiirina ollut kuitenkaan viitsinyt itse hankkia, ja vasta sieltä pihistänyt fetissin käsitteen. Sen selostuksen alkulähteestä, Charles De Brossesin kirjasta (1760), hän sitten lisäsi sen *Prehistoric timesin* uuteen laitokseen vuonna 1873, kuin päälleliimattuna selostuksena, ei niin hedelmällisenä faktana, mutta lähdeään paljastamatta, "ogirinaalihavaintona", joskin todeten, että oli vasta myöhään huomannut tämän ajatustavan. Tuona aikana oli Marxin *Pääoman* englanninnoikin jo ehtinyt ilmestyä ja herättää ihmetystä kapitalistipiireissä, joihin Lubbock monesta syystä kuului. Tässä ei ollut mitään tieteen sääntöjen vastaista; kaiketi tuo seikka valaisee kiinnostavasti uusien ajatusten loikkia maailmankatsomusrajojen ylitse Lontoossa.

Oli John Lubbockin selostuksen fetissiajatuksesta laita miten tahansa, Marxin lähteestä on olemassa tarkka tieto ja ajoitus. Hän oli lukenut Pistoriuksen saksannoksen vuosina 1841–42 ja käyttänyt sitä *Rheinische Zeitungin* argumentoinnissaan preussilaiskatolista vastustajaansa vastaan, ja herättää vain kiinnostusta, miten keskeisen paikan hän antoi sille myöhemmin *Pääomansa* ensimmäisessä kirjassa. Keskeinen tarkoitus oli varmaankin herättää mielenkiinto tavarain ja arvon logiikkaan myös siinä lukijakunnan osassa, jonka kiinnostus kapitalismiin oli samantapaisesti kulttuurihistoriallinen kuin niiden, jotka olivat vasta innostuneet tanskalaisista keittiöröykyistä, eli alkuihmisen raakunkuorivuorista.

Göttingenin yliopistossa tai sen yhteydessä olevassa opettajankoulutuslaitoksessa oli koulumestari Christoph Meiners, Weltweisheitin professori, jota pastori Pistorius, Herman Andres, Rügenin rovasti, vuonna 1785 poikansa saksantamaan De Brossesta fetissienpalvontaa käsittelevään teokseen liittämässään pitkähkössä jälkipuheessaan ja johdatuksessaan aiheeseen painokkaasti ja laajoilla sitaateilla lainaa. Aiheena oli 1700-luvulla valistuksen johdosta yleisesti ja monissa eri yhteyksissä käsitelty aihe uskonnon luonnollisuudesta, samassa mielessä kun lajit luonnossa ovat luonnollisia. Meinersin aikaisempia kiinnostuksia olivat kouluolot antiikissa ja keskiajalla sekä myöhempiä naisen asema historiassa ja venäläisten muuttuvat tavat, kuten ruhtinasten tavat rangaista alaisiaan tai miesten keskinäiset kunniaistelut. Meinersia pidetään myös tieteellisen etnologian eräänä varhaisena perustajahahmona, joka seurasi tarkkaan muiden tekemien tutkimusmatkojen tuloksia ja kirjoitti niistä. Hänen oppituolinsa Göttingenin opettajakorkeakoulussa nimi on *Weltweisheit*, jota voitaneen pitää eräänlaisena ei-teologisena kulttuurihistoriana – sille luonteenomaista oli myös muun muassa Sokrateen ihailu ja tieto kreikkalaisten filosofiasta ja etiikasta – joka tapauksessa alana, jonka näkökulmasta luonnollisen uskonnon varhaisemmat muodot, kuten fetissien

palvonta Afrikassa, vaikuttaa tiedon kannalta lähinnä typeryydeltä.

Sikäli kun Kant noihin aikoihin kirjoitti moraali-teoriaansa ennen *Puhtaan järjen kritiikin* toista laitosta, joka ilmestyi vuonna 1792, on tämän keskustelun luonnollisen uskonnon todennäköisyydestä täytyntä olla hänelle tuttu. Pistorius kirjoitti suuren osan Kantin teosten ensimmäisistä kritiikeistä ja hän oli kääntänyt saksaksi Humen teoksia, ensin uskontoa käsittelevän, jotka olivat Kantille hyvin tärkeitä hänen "heräämisessään dogmatismista unesta". Kirjeenvaihtoa en ole löytänyt. Myös Kant oli englantilaisten ystäviensä kautta tietoinen maailman tapahtumista ja laivamatkojen aiheuttamasta tiedon leviämisestä ja siirto-maajärjestelmästä. Kantin myöhäisessä *Zum ewigen Friedenissä* esitetty sääntö, että sotaikäyvä maata ei saisi lainoittaa ja että lainoilla ei saisi hankkia liittolaisia, näyttää maata, niinkuin ne ihmisten puheissa vielä olivat, ikään kuin moraalin omaavina "esireaalipoliittisina" olentoina, jotka eivät saisi, Kantin periaatetta soveltaen, käsitellä muita välineinä, vaan päämäärinä sinänsä (vakkapa turistikohteina), ja itse tulisi toimia niin, että muut (maat, ihmiset) voivat pitää meitä esikuvina. Tämä sääntö on Nobelin rauhankorvauksen aikoina saanut melko kylmänloogiset mittasuhteet, mutta lainojen tilalle ovat tulleet osallistumiskutsut sotiin ja suurvaltojen nimittäminen esikuviksi joko niiden itsensä tai liittolaistensa toimesta, periaatteita joita Kant ei tainnut muistaa kieltää. Dynamiittia ei oltu vielä keksitty, eivätkä öljymiljonäärit jakaneet yleishumaaneja palkintoja.

Uskontotieteessä on viime aikoina tieteellisyyteen vedoten ja sen haarniskaa itsekseen puettaessa päälle ikään kuin jätetty huomiotta suhde varhaisiin naapuritieteisiin ja työnjakoon niiden kanssa, toisin sanoen ovi liian vähän raolleen. Samoin esineellinen kansatiede, jolla on historiallinen yhteys talouteen ja jonka edustajat vieläkin osittain (J. Pennanen) katsovat ajatuksellisen yhteyden talouteen olevan tuore, on talouden kannalta relevantti. Kansanperinteen

tutkimuksen relevanttisuus talouden kannalta (jopa kriittisyyden ja syrjäytyneisyyden muodossa, kuten ITE-taiteessa) voisi kuitenkin mielestäni hyvin muuttua fundamentaalisessa mielessä sen vaikutukseksi kulttuurin ja talouden tilaan, ja miten muuten se voisi toteutua kuin ajatuksien kautta.

Jos sivilisaatiohistoria, sanokaamme jostain 1600-luvun puolesta välistä asti, on tarttunut omiin käsityksiimme asioiden perusteista ja syistä, ja jos nelisen sataa vuotta on seurattu länsimaisen ja itäisen sivilisaation kehitystä jonkin verran tietoisina siitä, miten ajattelu toimii ja miten se on mahdollisesti aikaisemmin toiminut, ja miten kaikki tämä on tullut osaksi maailmantalouden muotoa (jossa kylläkin eri osien osallisuus kokonaisuudesta on dramaattisen eriasteista), niin voidaan kysyä, käsittääkö Weberin sata vuotta vanha tutkimus talousetiikoista kaiken sen ei-muodollisen (mihin luen mukaan myös kansantalouden), mitä – Marxin teorian lisäksi – olemme saaneet aikaan.

Kulttuurievoluution prospekti tuntuu jotenkin ohuelta.

Yrityksiä ihmisen taloudellisen ja uskonnollisen käsitteistön yhteen saattamiseen on kuitenkin olemassa, ja tämä ensimmäinen yritykseni kaavoittaa sitä on yhtä avuton kuin täynnä reikiä. Henki ja aine eivät mahdu samaan Prokrusteen vuoteeseen, ne eivät veny samassa suhteessa.

Taloudessa on, samoin kuin uskonnollisessa moraalissa, paradokseja, mutta elävä elämä ei tunnusta niitä. Ne ohitetaan pienin kuhmuina asfaltissa. Nathan Söderblom ehdottaa, että ohitettaisiin fetissin ”hedelmätön” käsite, jonka perusidean lupaavuuden hän kyllä huomasi, verratessaan sitä omaehtoisena animismiin ja idolinpalvontaan, vuonna 1914 arkkipiispaksi ryhtyessään julkaisemassa idearikkaassa kirjassaan *Gudstrons uppkomst* (Jumalauskon synty. Teoksen suomentamiseksi olisi perustettava teologis-uskontotieteellinen vastapaino), jossa Söderblom soveltaa saksalais-ranskalaista kehitettä *Urheber* tai *producteur* niihin jumaliin, jotka tuovat jonkin kulttuurihyvän.

Frambringare -hahmo tuo kulttuurihyviä kuten maisin, mutta tuskin kalasnikovia. Kulttuuri on siis tuotu ”muualta”, kuten esimerkiksi esi-isäjumalilta. Saksalaiselta tutkijalta omaksutun käsitteen taustalla voimme nähdä 1900-luvun yrittäjän kuten Einsteinin perheen sähköliikkeeseen muuttamassa vihamielisestä Münchenistä vapaampaan Italiaan uuden hyödykkeen parhaina asiantuntijoina, sähköistäjinä pienemmässä mitassa kuin Leninin lupaama sosialismi, joka oli = sähköistäminen. Tällä tavallahan kalashnikovin suunnittelijaan Venäjällä suhtaudutaan. Jospa kaikki tuottajat (myös modernissa mielessä erilaisten tilaisuuksien tuottajina tai televisiotuottajina, jotka pitävät kustannustekijät kurissa, eräänlaisina reaaliaikaisina ja sekä suunnittelevina että lopputuloksen summista vastaavina kirjanpitäjinä ja talouspäälliköinä, joilla on myös taiteellinen vastuu) voisivat joskus, vainajanpalvonnan tehtyä tehtävänsä, esiintyä tuojajumalina, limboissaankin ehkä sitten limbon realityjumalina.

Tähän tavallaan viittaakin nimitys *Big Brother*: mielettömät auktoriteetit, jotka todella ovat mielettömiä mutta välttämättömiä täydellisen kaaoksen laukeamisen estämiseksi.

Tuote on jotain, mistä ollaan valmiit maksamaan lippu. Esimerkiksi pyhiinvaelluksesta saa näköjään suorituskortin niin kuin kansanhiihdosta. Tähän anekdootin vastustajat eivät vielä olleet tarttuneet.

Hiihtoladuista aletaan kuitenkin kinua hintaa, johon voisi sanoa, etteivät hotellitkaan ole luonnon kannalta aivan ilmaisia. Luonnolla on rahaa, mikäli me päätämme, että niin on. Kirjanpitoyksiköllä on nimiakin, *Natura*.

Talouden ja uskonnon välisen suhteen tarkastelussa ei luonnollisestikaan kiinnitetä kovin paljon huomiota kieleen, joka on sekä talouden että uskonnon kanssa ”kilpaileva” tekijä. Fetissi on yleensä aineellinen esine, joka saa merkityksensä vasta palvontamenoista, ja tavara on esine, joka saa tavarafetismissä erikoisen olemassaolon, samalla tavoin kuin sulka hatussa. Fetissi on lähellä arvon käsitettä, mutta silti

rajoitettu ja fyysiseen esineeseen liittyvä, ikään kuin uskonnollinen pyhäinjäännös, mutta harvoin pelkkä jäännös, sillä useimmin se on yhä aktiivisessa toiminnassa esiintyvä aineellinen osa.

Yhteenveto

Olen siis esittänyt kavalkadin ajatuksia, joissa talouden ja henkisen välinen yhteys esiintyy sekoitettuna ja osana tämänhetkisiä maailman kategorioita menneisyyden valossa.

Fetissin käsitteen hedelmällisyys on tässä toivottavasti osoitettu. Asia vaatii sekä perusteellisempaa tutkimusta, joka onkin jo meneillään, että De Brossesin aikaamme varten viittein sidottua editiota. Althusser on huomauttanut kirpeästi, että yleensä humanistisia tai uskonnollisia aspekteja Marxin teoriasta etsivät (hölmöt) tarttuvat juuri tavarafetissin käsitteeseen, koska siinä Marxin uskontotieteellinen kiinnostus osuu suoraan kapitalismin ytimeen. Ranskassa, katolisessa maassa, koppakuoriaiseksi kasvaminen sitä vastaan herättää ihailua, samalla tavoin kuin Suomessa körttiläisyyden täydellisyys maailmaa vastaan. Mutta fetissi, käsite, joka oli Darwinille käsittämätön ja eräänlaista hepreaa, samaa, jota hän ei vaimossaan koskaan ymmärtänyt vaikka varmaan kokikin, on kuin teekupin kuviointia, sellaista, joka on läsnä mutta jolla ei ole tulkintaa, sikäli kun se ei kehity luonnonoloiden lailla, ja teekuppi onkin loistava fetissin tulkinta. Mitä muuta ovat meillä Arabia, Iittala tai vaikkapa Uotin veljesten Muurla. ■

Esitelmä Kriittisen korkeakoulun ja Ekosäätiön
Tämä ihmisten maailma -luentosarjassa.

JANI SIPARI

TRANS-SIPERIAN APATIA

Pötsissä poika tapaa tytön, sanoo: kadotin kielen. Tyttö, kaunis kuin puolukka, naurahtaa ilkkurisesti, ottaa poikaa kädestä ja johdattaa läpi metropolatsien, Punaisen torin, yli Moskvajoen takaisin kielelle, jossa leukojen liike rauhoittaa kuin valssi, junan tasaista valssia läpi loputtoman vihreään.

Ja kielellä tyttö kertoo tarinan leijailevien hiutaleiden kaupungista, miljoonakaupungista nimeltä Perm jossa rakastuneet puhaltavat voikukan siemenet ilmaan kymmenkerroksisten elementtitalojen sekaan.

Ja niin on märehtijän ruoansulatus rakennettu, että etumahoista on paluu takaisin suuhun yhtä varmasti kuin lapset kantavat mukanaan vanhempiensa surua läpi elämän.

Poika ei koskaan halunnut pöytäpinnan kuluvan, ei lattiaan yhtään naarmua. Mutta lehmän kieli hioo, kuorii kerros kerrokselta. Ja poika hyväksyy kaiken; metaanihengityksen, rikinkeltaiset hampaansa, yhä syvenevät joenuomat silmäkulmista, kun pitää siristellä kulkiessa kohti aurinkoa ruusu kompassina. Raastakaa te kuusten neulasat, koivuvastat, antaa tulla ikivalkeaa ilkivaltaa, huutaa poika. Hän haluaa karistaa itsensä Siperian tuuleen.

Verkkomaha nousee makeasta merestä, supistelee. Ja horisontissa vuoret laskostuvat, pilvet märehtivät, verkonsilmissä tuijottavat omulit. Kuuluu laulua, kallionjyrkänteellä laulaa poika, laulaa hiljaa nuotin vieressä, oluessa, nikotiinissa, järven ja taivaan siniliitossa, lehmänkokoisessa rauhassa. Poika laulaa reunalla, pudonneena, punoutuneena nautaeläimen mahojen pettämättömään mekaniikkaan.

Silkkaa hengitystä, lehmän lämpöistä turpaa jota pitkin pilvet liukuvat pohjaan.

Kauhean hyvää ei täällä kaipaa, pelkkä hyvä riittää.

Poika uskaltautuu ulos, seuraa tyttöä, lehmä ei välitä. Poika alkaa avistaa että mustat laikut pehmeässä karvassa ovat joskus olleet yhtä eikä ole mitään pelättävää, levättävää riittää tässä toisen vieressä. Ei siksi että saa vaan siksi että haluaa. Ja he katsovat tähtiä, kasvavia etäisyyskiä, tyttö

sanoo: Me olemme kuin yötaivas, hajonneena miljoonin osiin ja loistamme silti. Poika viikkoa yön varovasti taskuun.

Jo käsi kädessä, sormet toistensa lomassa he tekevät matkaa, tyttö ja poika. Kielellä, tutussa paikassa he tulevat toimeen niin vähällä, vatsa on rusina, täyttyy sanoista. Saavuttaessa satakertaan he kummastelevat

sen liikennejuustoa, eksyneitä satureita Ulan Batorissa. He vaeltavat pitkin puuttomia poimuja, kuivuutta: kun puhallus on ohi, on se tomua, miljoonia paarmoja ja kärpäsiä vatsaontelon pohjalla.

Eikä poika enää näe muuta, parsii ruusuista ja jyrkänteiden kukista kuihtuvaa monumenttia, käärii sätkän sisään ensimmäisiä persoonapronomineja ja polttaa niitä, lisää meitä joka paikkaan. Tyttö seisoo katseen alla kuin varpu, sanoo: Vaarallisinta on löytää sielunkumppani, silloin haluaa eristäytyä maailmasta.

Ihmisen hulluudesta jopa nauti, rauhallinen kuin järven pohja, saa vatsanväänneitä, suolitukkeaman. Sillä juoksutusmahassa, siinä viimeisessä, on vielä kokonaisia kiellettyjä kaupunkeja, verellä maalattuja aukioita, oikeita punaisia toreja jotka eivät sula millään, sulaa surua joka pitää muistaa, kantaa mukanaan kaikkialle. Surulliset silmät, eikä eläin kyseenalaista, se ahmii kaiken, tekee parhaansa, kyyristyy viimeiseen ponnistukseen kerosiiniauringon alla, palaneen pellon yllä. Siihen se kuolee tietoisena kohtalostaan. Ja siinä he eroavat, poika ja tyttö, ihminen ja eläin. ■

ALICIA PERHO

TUOKIOKUVIA IDÄSTÄ

1. Moskovan ja Irkutskin välissä, Venäjä 16. 6.

Ei voi kiirehtiä, tehdä erityistä, aikatauluttaa, aikataulu on jo, voi vain heittäytyä sen mukaan, antaa viedä, itään. Mielen valtaa levollisuus, junanirvana. Ohilipuvien kotien ikkunanpuitteet ovat sinisiä, ne loistavat maalaamattomia seinä vasten.

Vuorokausiin tulee toistuva rytmi. Yksi pysähdys on puoleltapäivin, toinen iltapäivällä ja kolmas illalla. Minni nukkuu nautiskellen kuin kissa. Radan varrella vaatimattomien kotien piholla on pienet palstat, omavaraiselanto. Kahdella ensimmäisellä pysäkillä ostetaan mehua ja piirakoita, kolmannella olutta ja kuohuviiniä. Pienen hyttipöydän päälle mahtuu yksi kirjasto, astiasto, akku lataava puhelin ja ruokaa. Anna ostaa asemalta suurimman koskaan näkemäni olutpullon. Seuraavassa elämässään hän aikoo olla absolutisti avustustyöntekijä.

Kulutamme aikaa sanaleikkien. Ohikulkeva juna, sen ikkunat ja vaunujen välit aiheuttavat näköharhan. Kun vauhti on nopea, on kuin näkisi yhtä aikaa sekä ohikulkevat vaunut että maisemia niiden läpi.

Pihojen aidat ovat kallellaan, niissä on rakoja. Aidat eivät ole näön vuoksi, sillä ne eivät ole kauniita. Eivät ne näytä myöskään uskottavilta suojamuureilta, joten ne vain hoippuvat paikoillaan vailla tehtävää. Huojuva aita ja raidekilometrit jatkuvat, pehmeä kolina ottaa mielen mukaan rauhalliseen ryhtiinsä.

2. Olkhon, Venäjä 20. 6.

Matkalla tänne satoi lunta ja kuolemanpelkoa. Minibussi nousi mäkeä, sen sisällä adrenaliini. Lada tuli vastaan sivuluisussa, kuorma-auton perä heittelehti.

Nyt olemme saarella. Yöllä Aira lausuu ikkunan takana kaksi monologia. Hän säihkyy, vaikka on pimeää, ja osaa sulattaa itse itsensä.

Aamupalaksi syömmme riisipuuroa ja munakasta, paitsi Anna, joka syö sulatejuustoa, ja Ilari, joka ei syö mitään. Ajamme pääkadun läpi. Se on kuoppainen hiekkatie, jonka varrella seisoskelee lehmiä ja jossa on internet-kahvio, jurtassa. Ilari on lääkäri, joka laulaa meille autossa, saa musiikin tarttumaan, vetää meidät yhteislauluun. Lapsena hänen toiveammattinsa oli näyttelijä.

Myöhemmin työnnämme autoa alamäkeen, jotta saamme sen liikkeelle, kohti jyrkännettä. Alhaalla on upeat maisemat, rauhoittava syvänsininen Baikal punertavat männyt ympärillään, joten kuoleman puitteet olisivat komeat. Diana pelkää korkeita paikkoja ja haluaa mitä ilmeisimmin elää. Kuljettajalla on kokemusta, auto kääntyy takaisin tielle. Matka jatkuu autolla, laulaen.

3. Gorkhi-Tereljkin kansallispuisto, Mongolia 24. 6.

Hevonen juoksee arolla, onnellinen matkaaja selänsään. Seesteiset lampaat maleksivat, paitsi ne, joiden täkit ovat pinossa auton lavalla. Vihreää raitaa keltaista ruskeaa ja taustalla vuoret, joihin pilvet laskeutuvat varjoina, raitoina rinteille. Vesi solisee purossa, aurinko kimaltelee ja heijastaa kulkijat, roiskuu. Laukkaviot jymisevät vasten hiekkaa ja kiviä, harja hulumaa ja hiukset, hattu putoaa päästä pienten onnellisten kivien varjoksi.

Vuohet käyskentelevät rauhallisina, paitsi se, jota kannetaan mestauspaikalle. Ruskeaa hiekkaa

punertavaa vaaleaa kuin ohra, sen yllä pensaita rivissä. Harvakseltaan pitkittäisenmuotoinen puu luo varjonsa maahan. Tie kiemurtaa ylös vuorenrintettä kahtena raitana, keltainen. Sen yllä pilvet valkoisina ohuina viivoina, liikkumatta. Nilkoissa on haavaheinin tekemät raidat, punertavat.

Jurtassa tarjotaan maitoa ja jugurttia, lapset nauravat pihalla. Lämmin turpa hörppii vettä purosta, paitsi se, joka ahmii ruohoa. Jakit hikoilevat ja ratsastajat. Vaalea iho kuin ohra, raitana rinteillä. Hevonen juoksee arolla, onnellinen matkaaja selässään.

4. Gobin autioma, Mongolia 27.6.

Keltaista kuivaa niin pitkälle kuin näkee. Ei siis kovin pitkälle, sillä hiekkatuuli, sumu estää näkyvyyden. Kasvillisuutta ei juuri ole, vain pieniä ruohotupsuja, jotka sieltä täältä puskevat maan läpi kuumuuteen. Joku on jaksanut vetää kilometritolkulla piikkilankaaitaa, estämään suojaamaan mitä? Eläimiä ei näy, ei autojajihmisiä, kunnes monien kilometrien tasaisen junaköröttelyn jälkeen, yksi jurttu ja yksi talo hiekkatuulissa, joka hetkessä täyttää silmät, kuorruttaa ihon.

Aurinko putoaa niskaan. Asemalla on pakko laittaa aurinkolasit, jotta voi kävellä vastatuuleen eikä se silloinkaan ole helppoa, sillä hiekka tunkeutuu ihoon ja korviin ja vaatteisiin. Taas pehmeän kolisevia hiegan heiluvia kilometrejä pelkkää hiekkaa, ruohotupsuja ja aita, pylviäitä ja sähköjohtoja minne ja ketä varten, on meistä kukaan. Juna kulkee ja hiekkatuulen läpi. Maisemat ovat pitkiä ja niiden samankaltaisuus rauhoittaa.

5. Peking, Kiina 30.6.

Suunta on ehkä tämä. On pimeää ja katu on satunnaisvalaistu. Todennäköistä, mutta ei varmaa. Vasemalla puolella pitäisi olla Läntinen katedraali, mutta siinä on suuria vakuuttavia liikerakennuksia, ne ovat

pimeitä, tylyjä. Pikkukatuja ja hutongeja ei ole merkitty karttaan. Nyt saattaisin olla onnellinen jopa hinnassa huijaavasta riksakuskista.

Hostelli on todennäköisesti tai ehkä tässä suunnassa. Jalkakäytävällä paikalliset pelaavat pöytä- ja lautapelejä. Aira ja Ilari ovat varmasti jo perillä, odottamassa. Tämä vaikuttaa hieman epäilyttävältä, sanoo Anna. Niin minustakin. Nyt saattaisin olla onnellinen jopa karmealla aksentilla puhuvasta oppaasta, joka väittää olevansa englanninopettaja. Vilkaisen taas karttaa. Viimeinkin oikea risteys, olemme ihan lähellä, hengissä, paiskaamme kädet yhteen ja suuntaamme oluelle.

6. Peking, Kiina 3.7.

Aukio on rauhallinen ja aurinkoinen. Vihreäpukuiset poliisit vartioivat aluetta ja ohjaavat liikennettä risteyksessä, jossa on liikennevalot. Ihmiset jonottavat mausoleumille ja vievät sinne kukkia. Kansan sankareiden muistomerkin luona ei ole opiskelijoita. Aukio on valtava, ihmisiä on täytynyt olla paljon. Naiset kävelevät päivänvarjot käsissään varjellakseen itseään rusketukselta. Tuhat ihmistä ja aukio näyttäisi vielä tyhjältä.

Menemme mausoleumiin katsomaan Maoa. Siellä on harras, kunnioittava tunnelma. Lapsi kumartaa massiivisen patsaan edessä. Kymmenentuhatta ihmistä ei vielä täyttäisi aukiota. Hän näyttää yllättävän hyväkuntoiselta, sanoo Minni. Mao räpäyttää silmiään. On hiljaista. Minusta hän näyttää myös pirullisen levolliselta. Kun tulemme ulos, naiset avaavat jälleen päivänvarjonsa. Aurinko kuumottaa ja ihmisiä jonottaa edelleen, kukat käsissä. ■

JOHANNA PIRITTA PELTONEN

JOUKO LOMPERON ERILAINEN SIPERIAN REISSU

Helsingin rautatieasema 13. kesäkuuta. Iltapäivä, olitko sinäkin siellä rakas lukijani? Meninkö ohitsesi oluthiprakassa, vasemman käden peukalo repun olkaimen alla? Juttelinko Siperian lakeuksien valloituksesta herrasmiessävyyyn, hihkuinko pullottavista eväspusseista vai kenties jopa hohotin matalalla naurullani heitolle himokkaiden junaemäntien alaruumiin peittävästä karvoituksesta? Olin valinnut vaatetukseni tarkkaan, usko pois rakas lukija, jo edellisenä päivänä, vaikka en tyypilliseen tapaan halunnut sitä ilmaista; rennot pellavahousut joiden linjaa kevensivät huolellisesti ommellut silkkipaikat, yli lantion yltävää lyhythihaista paitaa koristivat kuin lapsenomaisen villiintymisen enteenä suuripäisten tyttöjen ja kauriiden kuvat.

Tuttavapariskunta asteli muassamme laiturille, he huiskuttaisivat loittonemisen hetkellä. Löysimme Marian avulla hyttimme ja istahdimme reppujen nostelun päätteeksi sängyille. Venäjää alakautta mutiseva mies keräsi passimme ja jakoi lomakkeet, joissa sanaakaan, ei ensimmäistäkään ollut englannin kielellä. Nakkelimme nauruja riemuisan seurueemme keskuudessa kuin kutittavaa karvapalloa, kuitenkin tarkkaillen että junaemännän tuima katse ei pääsyt meitä tuomitsemaan. Pyöräytin auki pastillirasiaa kiertävän punaisen nauhan, poistin muovikuoret tupakoitsijan huolettomuutta matkien, poimin rasiasta Sisun ja nojasin kohti ikkunaa niin kuin junan ikkunaa kohden olivat matkalaiset aikojen alusta asemilla nojailleet. Huomenna meidät ottaisi vastaan ylväs Moskova valtavine rakennuksineen ja siitä matka jatkuisi kauemmas, vieläkin kauemmas, johonkin joka tuoksui vahvasti vapaudelta. Juna seiso ja seiso, pariskuntamme huiskutti ja juuri kun paikalleen jäämisen paino kävi jo epäilyttäväksi, pääsimme matkaan puoli tuntia aikataulusta jäljessä.

Meitä oli seitsemän. Toiset enemmän tosissaan, mutta omalla tavallaan kynämiehiä kukin, olipa mukana yksi mutkikkaampaakin suuntausta ja varalonrakennetta edustava henkilö. Hänen luonteessaan en ollut pannut merkille minkäänlaista ankeutta mutta porukkamme onneksi hänen ulkoinen olemuksensa oli kurviton ja hirvenkaltaisen joten hänestä ei olisi mustasukkaisuuden aiheuttajaksi. Sisimmäinen tuntemukseni johon pyrin erityisesti liikkeessä luottamaan kertoi

että tämä joukko tulisi olemaan kau-
naa kantamaton ja yhdessä viisas.
Vedin itseni vakavammaksi kun pas-
sejamme kantava univormumies lä-
hestyi vaappuen. Reisiini pakkautui
pitkän matkanjännitys. Tässä kohdas-
sa, rakas lukijani, alkoi voimanmitte-
löni kohtalon kanssa. Mies piti avointa
passia edessäni ja puhui alaviistoon va-
luvaa, suupielistä tihkuvaa kieltään. En-
sin en ymmärtänyt ja seuraavassa hetkes-
sä ymmärsinkin, niin kuin karneimalla
tavalla huvittavissa näytelmissä, eturiviin
tunkeneina ymmärretään. Viisumini päi-
vämäärä ei käynyt yhteen kulkevan päivän
kanssa. Päivä näytti seuraavan päivän
lukua, siihen se oli painettu ja siinä pysyi. Rankan-
puoleinen empatian meri aaltoili ympärilläni, it-
se laskeskelin pettymyksen ja raivon nousuun ole-
van vielä vähintäänkin viitisen minuuttia. Otin rep-
puni ja eväspussukkani, nyökyttelin ja kainaloistani
nousi vääryden katku jonka toivoin kuristavan hitaas-
ti tuon junasedän univormussaan. Saavuimme Pasi-
laan. Niin kävi, rakas lukijani, että komean lähdön
jälkeen Siperian, Mongolian ja Kiinan kuvat liukeni-
vat Pasilan ratapihalle ja jouduin kolmenkymmenen
iässä siihen reppuselkäiseen orpouden tunteeseen
jonka olin kouluteilläni, jumppatunneilla ja diskoissa
saanut turhan toistuvasti kokea.

Kuulin junan loittonevan, kyydissä sympatian seit-
tiä kehräävät matkatoverini. Nousin raput tavanomai-
sesti koska olin noussut ne ennenkin, mutta kävelysil-
lalla pettymyksen puserrus sai vartaloni nojaamaan
kaiteeseen koko painollaan.

Eräs mies, jonka kasvot työntyivät roikkuvien hius-
ten välistä kääntyi kohdallani.

Voinko auttaa?

Roikuin kaiteessa eväspussukka jalkojeni välissä.

...et.

Oletko varma?

Joo. Joo.

Kasvojani kiristi.

Ihan varma?

Kasvojani kiristi ja suupielestä vierähti suolainen
tippa.

On, varma. On varma.

Jumalan siunausta! toivotti mies ja työnsi kasvojaan
toiseen suuntaan.

Muut olivat matkalla Moskovaan ja kauemmas, vie-
läkin kauemmas. Itkin vielä toiset silmälliset sille aja-
tukselle, kuin varmistaakseni että itkullani oli pohja.
Totesin nikottelusta ja kirkastuvasta katseesta kyy-
nelkohtauksen päättyneeksi ja laskeutuessani virtsan
laikuttamia portaita ohitse tummien kankaiden ver-
hoaman perheen kohti raitiovaununpysäkkiä mieleeni
kiipesi ajatus, joka otti kohtaloni karheaan hyväilyyn:
Ravintola Pikku-Vallila.

Rakas lukijani, siinä minä olin kuin tuulen vaunuis-
sa matkustaneena, eväspusseineni soikiokyltin ala-
puolella muutaman askelman päässä, yksinäisessä ir-
tonaisuudessa jonka voi kokea vain Pasilan asemalla
jäänyt Siperianmatkalainen nimeltä Jouko Lompero.
Jos tietäisit miten elämäni on seurannut ulkopuoli-
suuden kirous, kuinka synkkään syrjään olen tahto-
mattani joutunut, tuntisit varmasti, rakas lukija, sydä-
mesi tahdittuvan katkerin kumauksin kuten minun ja
sielusi huokaisevan yhtä melankolisesti kuin minun
kapea sieluni siinä tutun kyltin alla seistessäni. Mat-
kakassani ei ollut järin suuri, mutta en tuntenut het-
kenkään epäröintiä kun kapakan isäntä asteli sivu-
huoneesta taitellen päivän lehteä.

Terve, olutta?

Laskin puiselle tiskille setelin ja sormeni sen pääl-
le ihan kuin kohtalon hurrikaani tai juuri tähän pie-
neen kapakkaan eksyvä tunkeileva varas olisi voinut
tarttua siihen ja viedä minulta loputkin päivän lu-
pauksista.

Kyllä. Tuoppi, iso. Iso tuoppi.

Ootko matkalle lähdössä? Vai tulossa?

Mm. Näin.

Pidin taukoa, olin näet jälkeensä katseltuna eräänlaisessa kepeässä shokkitilassa.

No menossa olen oikeastaan, menossa. Heti hymyn nykäistyäni luovutin huomiokykyäni edessäni kiiltelevälle esineelle, se oli järkähtämätön kuin torni, jykkevässä astiassa pikkuruiset kuplat pyrkivät ketterästi valoon.

Miten onnellisesti olikaan olutlasi suunniteltu, miten se osasi haistaa käteen sopia! Kylmän kohtaava kämmen pehmensi hartiat helpotuksen viestillä – pian juoman tavoittaisivat mallastajanoavat huulet! Näin kuin houreessa miten pienet pelkkiin pohjalaisen kansallispuvun housuihin verhoutuneet enkelit laskeutuivat lasin päälle ja puhaltelivat valkoista vaahtoa kiusoittelevasti.

Kohta saat, matkalainen, maistaa mallasta... Istuhan alas ja kohota vaahto janoasi kohden! ne kuiskuttivat ja liukuivat auringonsäteiden pinnalla ikkunasta ja ponnahtivat terassilla istuvan puolikaljun rouvan päästä näkymättömiin.

Tässä vaiheessa tulin tietoiseksi etten ollut nimensä kokoisessa kapakassa yksin, käännyn keskimmäisestä pöydästä vyöryvää nojailevan seurueen sorinaa päin. Lieneekö shokin vaikutusta mutta tapojeni vastaisesti kiersin katseellani ne muutamat silmät jotka jaksoivat minuun siirtyä, pokkasin ja istuin pallille. Kuten niin kovin usein samassa ympäristössä, kolmen hengen seurueessa puhuttiin kuumatkailun ja ydinvoiman ongelmista suurentelevaan, kilpailuhenkiseen sävyyn. Lätkäisinpä minäkin, Jouko Lompero, Siperianmatkalainen oman sanani poikittain pöydälle kuin lihan laadustaan tietoinen kauppias paremman luokan esimerkkiwurstin.

Jaa no. Minun pitäisi olla matkalla Siperiaan.

Tunsin tyytyväisyyttä siitä pienestä pysähdyksestä joka osoitti näiden kolmen, kahden herran ja yhden neidin avaavan huomionsa puoleeni.

Siperiaan? Mitä, miksi Si-pe-riaan? uteli neidin kyyrärtaivetta edestakaisin hivelevä mies.

Porukalla lähdettiin, viisumissa oli väärä päiväys. Pasilassa ottivat raideryssät karhumaiseen otteeseen ja heittivät laiturille. Karvainen junaemäntä nauroi perästä.

Ei, saatana. Ei saatana, puuskautti toinen mies kovasti taiteellista luonnetta heijastelevien huultensa välistä.

Muut on matkalla Moskovaan. Ja edemmäs, että kippistä!

Sain selvitettyä alkumatkamme vaiheet reisissä kirstävää jännitystä myöten. Avuttomuus ojentui huvittuneisuudeksi, ja laskeuduin ikään kuin takaisin elämäni ohjaksiin ja olin yksi ihmisten keskuudessa. Yllätyksiähän me elämältä haluammekin, eikö niin rakas lukija? Ja eikö ole niin, rakas lukija, kun koetelemus on meidät tyhjiksi, pisteleviksi säkeiksi ravistellut ja saanut oikeudentajumme hämmennetyksi niin huomaammekin hieman päätä kohottaessamme jonkin portin tai kurkistusluukun tai paahdettua juustoleipää tarjoavan käden? Vastapäätä istuva nuorempi herra katsahdelti minua kohti keskustelun väleistä. Hänellä oli hierottu tukka, sellainen jonka taiteilijat saavat aikaiseksi yhdellä kämmenellä pyöräytyksellä työpöytänsä tai soittimensa ääressä kun epäusko kiskaisee heidän rintamuksensa lyttyyn. Yhdessä vilkaisuissa voi käväistä rakkaudettomuutensa alkulähteillä ja ponnistaa tulevaisuuden vankkoihin kuvitelmiin saakka. Näin kävi minullekin niin huuhtelevasti että toivon sen käyvän sinullekin, rakas lukijani. Muut olivat matkalla Moskovaan. Minä sen sijaan olin nöyryyttävän torjunnan läpikäytyäni enemmän perillä kuin milloinkaan, enemmän kuin milloinkaan. ■

Yhteiskuntakriittisyys virolaisessa ja suomalaisessa nykyrunoudessa

Viron kirjailijaliiton puheenjohtaja **Jan Kaus** kirjoittaa virolaisen nykyrunouden antologiassa *Ajattelen koko ajan rahaa* (Johnny Kniga 2006), kuinka "Suomen 2000-luvun runoudessa ei suoralla ja välittömällä yhteiskuntakriittikillä ole merkittävää osaa." Kausin mukaan hiljattainen suomalainen runous "sukeltaa nykyhetken kautta ihmismielen sokkeloihin, etsien merkityksien virtaavia pesiä ja kehoja." Tämä pitää paikkansa. Yhä useammat suomalaiset runoilijat ottavat lähtökohdakseen ajattomuuden. Tuntuu, että kirjoittajat haluavat keskittyä ikuisiin asioihin.

Suomalaisessa runoudessa ei ole havaittavissa merkittävää yhteiskunnallista liikehdintää, vaikka yhteiskuntamme on yhä, perinteensä mukaisesti, konservatiivinen. Kulttuurille ei löydy liiemmin puoltajia niin kansan kuin poliitikkojenkaan keskuudesta. Tilanne on tietysti huono muissakin taiteissa, mutta keskityn tässä lyhyessä puheenvuorossa runouteen. Jo ennestään pieniä tukia leikataan koko ajan, yhteiskunta maallistuu (vaikka suurin osa kuuluukin edelleen kirkkoon) ja menettää tässä tohinassa arvojaan. Liikutaan kohti eurooppalaista yleisyhteiskuntaa. Siniristilippua on lupa heiluttaa vain euroviisuvoitossa, jääkiekkokaukalossa tai formulakilpailuissa.

Kun oma kulttuurimme korvautuu yleiskulttuurilla ja pintaliidolla, kirjallisuudessa puhutaan abstraktein termein. Niinpä julkaistujen kirjojen sivuilla käsitellään perusaiheita: rakkautta, eroa, syntymää, elämää ja

kuolemaa. Näin olen kirjoittanut itsekin. Kokoelmassani *Yökiipijä* (Ntamo 2007) luon pohjaa mytologiavaikutteiselle ilmaisulle, joka perustuu juuri mainitsemiini arkkityyppeihin. Uudessa kokoelmassani *Kolibrilla pesänsä mustien liljojen sydämessä* (Ntamo 2009) jatkan saman kuvaston kehittelyä, mutta pyrin samalla hiljalleen siirtymään kohti yhteiskunnallisempaa ilmaisua.

En siis halua esiintyä kaksinalismoralistina ja peräänkuuluttaa abstrakteja "menetettyjä arvoja." Haluan kuitenkin varoittaa niistä ilmeisistä vaaroista, joita yhdellä tavalla kirjoittamiseen väistämättä liittyy. On tärkeää, että asiat tiedostetaan ja niistä keskustellaan aktiivisesti.

Kotimaisen lyriikan "korkealentoisuus" on ymmärrettävä ja jopa hyväksyttävä oire. Runoudella on tapana mukautua sitä ympäröivään yhteiskuntaan. Niinpä hallitseva kokoomuspuolue ja porvarillinen ajattelu-tapa ovat tarttuneet lyriikkaankin. Oikeastaan vasta viime aikoina julkaistussa kokeellisessa runoudessa (Blomberg, Luoma-Aho jne.) ollaan aktiivisesti pyritty riuhtomaan runoutta irti nurkkakuntaisuudesta ja kääntymisestä sisäänpäin. Merkityksillä ja merkityksettömyydellä leikittelevä kokeellinen runous on kuitenkin vain eräs kenttä. Hiljattaisesta lyyrisemmästä runoudesta puuttuu kokonaan näkemisen, tuntemisen ja kuvaston rehellisyys. Ainoa poikkeus tähän on **Olli Sinivaaran** *Valonhetki* (Teos 2009), tämän vuoden paras runokirja.

Mitä poliittisemmaksi kantaaottavuus menee, sitä suurempi on tietysti näppiensä polttamisen vaara. Jos katsotaan hieman kauemmas, **Pentti Saarikoskikin** meni (monien eurooppalaisintellektuellien tavoin) pilaamaan osan maineestaan ylistämällä kommunismia ja **Stalinia**. **V.A. Koskenniemi** puolestaan kirjoitti hyväksyvästi **Adolf Hitleristä** ja ns. "Kolmannesta valtakunnasta." Toisaalla on myös vaara, että vastustaa jotain mikä on lopulta hyväksi. Ehkä menneisyyden kokemukset ovat ruokkineet suomalaisissa nykylyrikoissa tarpeetonta pelkoa itsensä nolaamisesta. Liikutaan tuttuja ja turvallisia polkuja, että taattaisiin nykyhetken palkinnot ja myöhempi arvostus.

Virossa puolestaan on jo pitkään ollut tilausta yhteiskunnalliselle runoudelle. Siitä "kiitos" kuuluu Neuvostoliitolle, joka lanasi tehokkaasti maan infrastruktuurin ja pakotti kulttuurin maan alle. Suurin osa älymystöstä survottiin karjavaunuihin ja kuljetettiin Siperiaan. Sieltä palasivat vain harvat, heidän joukossaan maanmainio prosaisti ja runoilija **Jaan Kross** (1920–2007). Viron itsenäistyttyä uudelleen vuonna 1991 koettiin äkillinen, räjähdysmäinen taloudellinen nousukausi. Vaikka nousukausi onkin päätynyt, tuolerot ovat maassa suuret ja kansa snobistunutta.

Omat kokemukseni tulevat Tallinnasta, jossa olen nyt jonkin aikaa asunut. Suuren venäläisvähemmistön (39 prosenttia kaupungin asukkaista on venäläisiä tai vironvenäläisiä) ongelmat ovat edelleen ratkaisematta. On työttömyyttä, rikollisuutta ja syrjintää. Kaupunkikin on paikoin vielä retuperällä, vaikka sitä on ihailtavasti restauroitu. Muutos näkyy toisaalla. Kaikilla vaikuttaa olevan oma auto ja vieläpä mahdollisimman kallis sellainen. Katukuvassa vilisee katumaastureita. Julkisilla kulkupeleillä ajavat vain köyhät: opiskelijat, työttömät, eläkeläiset, juopot ja rikolliset.

Monia epäkohtia on siis läsnä päivittäisessä elämässä, eikä Viron viimeaikaisilla hallituksilla ole ollut tarjota lääkkeitä pulmiin. Virolaisessa nykypolitiikassa kurotetaan kohti Euroopan Unionia ja NATOa, ja yritetään pitää Venäjä mahdollisimman loitolla.

Tavallisilla tallinnalaisilla menee kohtalaisesti, vaikkakaan ei enää niin lujaa kuin 1990-luvulla. Kaupunki ja maa ovat monessa mielessä rikkonaisia ja siksi hyvin mielenkiintoisia. Tallinna ei ole mikään viinanhaku- ja ryyppäyspaikka, jona monet suomalaiset sitä pitävät. Kaupungin runoudessa tapahtuu koko ajan. Lyriikka on molemmissa maissamme marginaalissa, mutta tärkeässä sellaisessa. Kaus kirjoittaa *Ajattelen koko ajan rahaa* -antologiassa: "Neuvostoaikana virolainen runous usein tarkoitti tai kuvaili kansallista omaatuntoamme, voi olla, että myös nykyrunoutemme ajanmukaisuus noudattaa pakkoa varoittaa yhteisöä, paljastaa suorasukaisesti sen epäkohdat tai heikkoudet." Siinä missä Suomessa pyritään paljastamaan ja parantamaan ihmisen sisäisiä heikkouksia, Virossa keskitytään ulkoiseen maailmaan.

Koska en osaa viroa tyydyttävästi, seuraavat lainaukset ovat käännöksiä, ja löytyvät *Ajattelen koko ajan rahaa* -antologiasta. Nimimerkki **fs** (**Indrek Mesikepp**, s. 1971) kirjoittaa erityisen vihaista, yhteiskuntaa luotavaa runoutta. Hän kertoo lähtökohdistaan runossa fs – kuka hän on ja mistä tulee: "minussa on venäläistäkin verta / mutta virolainen kulttuurikonketti / siis sisäänpäin / parempi olla hiljaa". Fs argumentoi sarkastiseen sävyyn, että virolaiselle ihmiselle tyypillisintä on suunsa sulkeminen. Tämä lienee perua Neuvostoliittoon kuulumisen ajoilta, jolloin konsensus oli kärsimistä hiljaisuudessa.

Tätä myyttiä ja harhakuvaa virolainen nykyrunous pyrkii purkamaan. Heidän lyriikkansa hyökkää aggressiivisesti keskiluokkaistumisen, vaitonaisuuden ja muiden kliseiden kimppuun. Nimimerkki **Kivisildnik** (**Sven Sildnik**, s. 1964) ironisoi: "Viron etujen pettäminen / on arvostettu elämäntapa / enkä minä halua olla / vastarannankiiski." Niin nuoret kuin vanhemmatkin 2000-luvulla julkaisseet virolaiset runoilijat ovat omaksuneet saman terveen asenteen, jossa paikoillaan junnaavalle, turhaa tavoittelevalle yhteiskunnalle annetaan ympäri korvia.

Tässä voitaisiin tietysti väittää, että ikuisuusasioita käsittelevä runokin voi olla kantaaottavaa. Se pitää paikkansa. Esimerkiksi ruotsalaisen **Göran Sonnevin** runokokoelmassa *Valtameri (Oceanen, 2005)* syvästi henkilökohtainen ilmaisu yhdistyy yksilön huoleen nykyhetkestä ja aikamme raaosta ilmiöistä. Parhaimmillaan tämän vuosituhannen suomalainenkin lyriikka lähtee sellaiseen liitoon, että siinä saavat menneisyys, nykyhetki ja tulevaisuuskin kyytiä. Paras esimerkki tästä on edellä mainitsemani Olli Sinivaaran teos *Valonhetki*. Ideaalitilanne olisi luoda yksittäinen runo tai kokonainen kirja, joka puhuttelisi nykyisiä ja tulevia lukijoita. Tällainen suuri runous puuttuu tällä hetkellä (melkein) kokonaan sekä Virosta että Suomesta. Ollaan joko lähellä tai kaukana, mutta ei molemmissa paikoissa yhtä aikaa

Neuvostoliitossa elänyt elokuvaohjaaja **Andrei Tarkovski** (1932–1986) puhui viisaasti sanoessaan haastattelussa, että taiteilija työskentelee aina epäedullisissa olosuhteissa. Tarkovski itse teki parhaat työnsä aikana, jolloin joka alan taiteilijat olivat kommunismin takia jatkuvan painostuksen alaisena. Silti hänen elokuvansa ovat henkeäsalpaavia ja runollisia. Sensuuri ei päässyt käsiksi niiden ytimeen, vaikka Tarkovski olikin jatkuvan paineen alaisena. Hän halusi luoda taidetta, mutta joutui pakostakin tekemään myönnytyksiä saadakseen töilleen rahoitusta ja, niin ikävältä kuin se kuulostaakin, hyväksynnän valtiojohtolta. Tarkovskille oli tärkeää saada työnsä julkaistuiksi.

Runoilijat eivät Venäjällä, Virossa tai Suomessa ole onneksi yhtä vaikeassa tilanteessa. Silti heidän on tul-

tava toimeen alati pienentyvien apurahojen, sosiaalisen elämän sekä muiden paineiden ristiriidassa. Taiteilija on siis yhä, ja tulee aina olemaan, pakotettu työskentelemään epäedullisissa olosuhteissa. Paineet ovat sisäisiä ja ulkoisia, eikä ilman niitä todennäköisesti olisi merkityksellistä taidetta. Yhteiskunta pakottaa runoilijat ahtaalle, mutta samalla ruokkii tahtomattaan heidän luomisvimmaansa. Nurkkaan ahdistettu taiteilija on kaksiteräinen miekka. Pahimmassa tapauksessa hän jättää luomisen kokonaan, parhaimmassa tapauksessa hän luo parhaat työnsä juuri ahdistavassa tilanteessa. Tarkovskissa voimme nähdä rohkaisevan esimerkin jälkimmäisestä.

Lopuksi on mainittava, että toki sekä Virosta että Suomesta löytyy runoilijoita, jotka rikkovat "sääntöä". Suomessa esimerkiksi **Eino Santasen** *Merihevonen kääntää kylkeään* (Teos 2006) ironisoi onnistuneesti mainosmaailmaa. Virossa "sisäisen maailman" lyriikkaa kirjoittavat puolestaan esimerkiksi **Aare Pilvi** (s. 1976) ja nimimerkki **Wimberg** (**Jaak Urmet**, s. 1979). Jaan Kaus kiteyttää asian mainiosti huomauttaessaan *Ajattelen koko ajan rahaa* -antologian esipuheessa, kuinka "kaikki kaunokirjallisuutta koskevat yleistyksset myös köyhdyttävät sitä." Olen kuitenkin vakaasti sitä mieltä, että yleistyksistäkin on puhuttava. Ilman keskustelua epäkohdat lakaistaan kätevästi maton alle. Ongelmat on koottava, analysoitava ja tarvittaessa purettava. Runoutta käsitellessä yksikään kivi ei saa jäädä kääntämättä. ■

Kirja-arvio

Valonpilkahdus

OLLI SINIVAARA: *Valonhetki*, runoja, Teos 2009

Olli Sinivaaran (s. 1980) kolmas runokokoelma *Valonhetki* on hienointa lyyristä runoutta, mitä Suomessa on vuosiin julkaistu. Hienoa kokeellista runoutta tulvii markkinoille pilvin pimein, mutta hyvästä perinteisestä on puutetta. *Valonhetki* on lyhyt, tiivis kokoelma, kuin pieneen tilaan puristettua valoa.

Valonhetki on pelkistetty kirja. Se on siis vastakohta Sinivaaran aiemmille kirjoille, joissa runot virtasivat runsaina. Runsaita ne ovat paikoin uudessakin teoksessa, mutta hyvässä mielessä; tekijä on oppinut hallitsemaan valtavia kuvia.

Parhaimmillaan *Valonhetki* on kuitenkin lyhyissä (alle sivun mittaisissa) runoissa. Niissä kiteytyy olennainen kirjan teemoista: valosta ja pimeydestä, luonnosta, vuodenaajoista ja ajasta. Sinivaaran lyhyet runot ovat tämän vuosituhannen kotimaisesta lyriikasta lähimpänä omaa runouskäsitystäni. Runojen puhuja on profeetta, joka ei julista. Julistamisen sijaan profeetta kokee ja välittää oman kokemuksensa muille. Puhe on puhdasta tunnetta, valoa.

Ted Hughes käsitti runoilijan parantajana, joka parantaa runoillaan yhteiskunnan ja ihmisen haavat. Paljon samaa löytää, sanoisinko, uudelta Sinivaaralta. Valitin aiemmin tämänvuotisen runotarjonnan keskinkertaisuudesta. *Valonhetki* on kirja joka saa valituksen unohtumaan.

Esa Mäkijärvi
esa.makijarvi@gmail.com

(Kritiikki julkaistu 17. lokakuuta 2009 kirjoittajan blogissa osoitteessa <http://marstravolta.blogspot.com/2009/10/olli-sinivaaran-kirjasta-valonhetki-ja.html>)

Kirja-arvio

Erään ahdistuksen kronikka

A. W. YRJÄNÄ: *Päiväkirja 1995–2008*, päiväkirja, Johnny Kniga 2009

A. W. Yrjänä (s. 1967) tunnetaan menestyksekkään CMX-yhtyeen puuhamiehenä ja yhtenä maamme eniten myyvästä runoilijoista. Aiemmin kuuluisuutta kaihtaneesta muusikosta on kuoriutunut vuosien saatossa eräänlainen minijulkimo; mies tiedetään, vaikka hän ei iltapäivälehtien sivuilla häärikään.

Kaikkiällä muualla Yrjänä on kyllä jo pyörinyt. Tänä syksynä muusikko-kirjailija on jo ehtinyt toimimaan *Helsingin Sanomien* ruokakolumnistina ja seurannut kahden kirjan julkaisua. Kirjoista ensimmäinen on CMX:n verkkosivujen kysy/vastaa-palstan älyttömyyksiä kirjaava *Encyclopedia Idiotica* ja toinen Yrjänän editoidut päiväkirjat viimeiseltä reilulta vuosikymmeneltä. Ensimmäinen on yksi vuoden turhimmista julkaisuista, mutta jälkimmäisen painaminen on sentään perusteltua.

Päiväkirja on erään ahdistuksen kronikka. Sen sivuilla näytetään kärsivä taiteilija, jonka jokainen runo ja laulu syntyvät vasta kovan taistelun jälkeen. Syntyy mielikuva, ettei Yrjänä pidä ihmisistä eikä juuri elämästäkään. Silti hän elää, tekee työtä, lukee kirjoja, muuttaa asunnosta toiseen, menee naimisiin ja asuu vaimonsa kanssa. Mitäpä muutakaan hän voisi

tehdä? *Päiväkirja* vyöryttää lukijan silmille konflikteja toisen jälkeen. Kovien paineiden parissa painivat saavat varmasti lohtua Yrjänän vastoinkäymisistä ja onnistumisista.

Encyclopedia Idiotica ja *Päiväkirja* myyvät varmasti, sillä Yrjänän fanien joukossa riittää halukkaita tirkistelijöitä. Tirkistelyähän päiväkirjojen kirjoittaminen ja julkaiseminen on. Ajatusten ja tapahtumien kirjoittaminen muistiin on taistelua unohdusta vastaan. Kaiken takana on halu muistaa itse ja että myöhemmin muut muistaisivat. Yrjänän (sisäinen) elämä on kiinnostavaa luettavaa. Hänen päälahjansa ovat kuitenkin edelleen musiikinteossa.

Esa Mäkijärvi
esa.makijarvi@gmail.com

Kirja-arvio

Siiveniskut palleassa

SATU MANNINEN: *Sydänfilmi*, Gummerus 2009

Sydänfilmi mittaa sydämen sähköistä toimintaa

Runokokoelman kannessa on mustavalkoinen kuva sydäimestä. Kauniin punainen ja siisti symboli on laitostettu. *Kaikki me sairastamme kuolemaan johtavaa tautia, kuhisemme bakteereina mikroskoopissa*, alkaa kiinnostaa kuin lääkärikirja.

Runot ovat säkeisiä, lyhyitä, tarkkoja ja vasemmasta marginaalista tasattuja. Valittu muoto tukee runokokoelman ensimmäistä osastoa, *Sairaala*, joka muuttuu lukiessa lääkärikirjamaisuudesta sairaskertomukseksi diagnooseineen. *Potilaat taittavat kivusta origameiksi*, kuvaa tuskaa, kun sairautta hoidetaan vastuuttomasti. Nykypäivääkö? Niin, taitava puhuja tikkaa koko inhimillisyyden kirjon kehoon: -- *kun aika sullottiin sisään, ovi ommeltiin kiinni*.

Ruumis seuraa *Sairaala*-osastoa ja ottaa kantaa yksilön taapaan muovata kehoaan huolimatta niistä tuloksista, joita syntyy, kun yritykset onnistua epäonnistuvat. *Ruumiin* teemana on voima, jota haetaan kiihtyvistä autosta, pelistä, statuksesta tai plastiikkakirurgiasta. Ihmisen keho kuvataan kertakäyttötavarana, jota voi muokata loputtomasti uusien kuvien mukaiseksi. Vai voiko? -- *olemme kiiltokuvista leikeltyjä, saumat ovat menneet vinoon*.

Yksilön valinta ruumiinsa muokkaamiseen voidaan hyväksyä, mutta perhekuvan uudelleen veistäminen saa aikaan syvän viillon. Kolmannessa osastossa *Perhe* kertoja vetää esiripun takaa monumentin, jossa perheyhteisö on menettänyt merkityksensä ja siihen kuuluvat jäsenet on vaimennettu: *Auton ovet lyödään kiinni, jätetään vauva autoon kunnes se ei pyris-tele, suljetaan muovipussiin. Olen vauva, en jaksa kannatella päätäni*. Kuitenkin sisällä sykkii tarpeiden ja toiveiden haaveet: *Soitan hätänumeroon ja painan luurin rintaa vasten, kuuleeko kukaan pimeää joka päästää lepakoita paidan alta*.

Leikki päättää kokoelman. Palataan lapsuuteen, jonka avulla puhuja pohtii elämää, opittuja tapoja ja hymypatsaan hintaa välillä ironisestikin. Olemassaolo määräytyy, kun se täyttää odotukset.

Marjo Niemen romaanissa *Miten niin valo* on samantyyppistä empatiaa herättävää otetta: Milloin on olemassa?

Satu Mannisen runokokoelma *Sydänfilmi* piirtää sydämen sähköistä käyrää olemassaolon merkiksi voimakkain kuvin eikä ihme, sillä runoilija on valmistunut maisteriksi Kuvataideakatemiasta, on valokuvaaja ja lumoutuu veistoksista. Voimakas visuaalinen vaikuttavuus onkin kokoelman kantava voima. *Sydänfilmin* kaikki neljä osastoa täyttyvät ja tyhjentyvät kuin sydänlokerot, ja maalaavat hienosti draamankaaren loppuun – kuten hyvän sydänfilmin kuuluukin. *Valot syttyvät sateenkaareen, laitteet käynnistyvät*

Minka Heino

HANNAH MONTANA

Mikäli Harjun Laitoksen ylintä johtoa on uskominen, ei Herbertin työhalukkuudessa ollut enää vuosiin havaittu erityistä syytä tai sijaa kehuille. Lopulta päällystönkin oli kuitenkin myönnettävä etteivät he olleet varautuneet tapahtumiin jotka käynnistyivät auton toimitettua Hannah Montanan sisältäneen lähetyksen. Tämä tapahtui maaliskuisena yönä. Pilvet hipoivat maanpintaa ja laitoksen edessä mätäni kasa viimevuotisia lehtiä.

On todettava että Herbert oli tuohon yöhön mennessä työskennellyt laitoksessa jo kauan. Oikeastaan hän ei enää tarkkaan muistanut milloin paikka oli hänelle osoitettu. Hän arveli siitä olevan noin kahdeksan vuotta. Yleensä Herbert laski ja hahmotti ajan kulun aina kulloisenkin naisystävänsä mukaan. Viimeisin oli kuitenkin pakannut tavaransa hieman sen jälkeen kun hän oli ottanut tehtävän vastaan ja tästä syystä oli hänen nyt vaikea olla varma niiden vuosien lukumäärästä jotka oli laitoksessa viettänyt. Naisen mukana hän oli todellakin menettänyt ainoan luotettavan tavan mitata vuosien kulkua mutta tosiasiaa hän ei ollut varma kaipasiko enemmän naista vai almanakkaa. Peiliin katsoessa Herbert arveli hiusrajan hieman nousseen ja harmaiden hiusten määrän lisääntyneen ja tästä juuri hän päätteli aikaa kuluneen noin kahdeksan vuotta.

Tarkkaanottaen Herbertin viimeinen naisystävä ei ollut lähtenyt juuri silloin kun hän oli Harjulla aloitta-

nut vaan vasta joitakin kuukausia sen jälkeen. Nainen oli sanonut että Herbert oli alkanut muuttua. Nainen ei voinut sietää hajua joka Herbertiä työpäivän jälkeen verhosi. Lisäksi tämä oli puhunut lapsista jotenkin ongelmalliseen sävyyn ja inttänyt polttoprosessissa syntyvistä monomeerisistä vinyliklorideista ja dietyyliheksyyli ftalaateista. Tutkittuaan sanakirjaa oli Herbertin myönnettävä että naisen puheissa oli perää.

Mahdollisesti myös niillä organisatorisilla toimenpiteillä joihin Herbertin palkkaaminen liittyi oli oma merkityksensä. Ennen Herbertin saapumista oli työ järjestetty niin että lastit saapuivat aamuisin. Näinollen työskentely tapahtui suurinpiirtein tavanomaisten toimistotuntien puitteissa mutta hänen vasta totutelllessa uuden talon tapoihin siirryttiinkin rytmiin jossa kuormat alkoivat virrata noin kello kymmeneltä illalla ja autot mourusivat pihaan noin tunnin välein aamuviiteen asti. Oli sanottu että kun autot eivät joutuisi matelemaan ruuhkissa olisi työskentely tehokkaampaa. Oli miten oli, ajojen siirtyminen öiseen aikaan tarkoitti sitä että työpäivät alkoivat kello kahdeksan illalla ja loppuivat kun poltettava loppui. Käytännössä siis noin kello kuudelta aamulla kun ihmiset jo heräilivät kaukolämmitetyissä kodeissaan. Tämäkään ei ollut Herbertin naisystävän mieleen.

Mutta riittäköön tämä nyt tuosta merkityksettömästä letukasta.

Hieman Herbertin saapumisen jälkeen oli laitokseen palkattu kuusi riuskaa filippiiniläismiestä ja kokonaisuudessaan tämä siis tarkoitti sitä että koko laitoksen henkilöstö oli täysin uusittu. Vanhat raadot passitettiin varhaiseläkkeelle. Samassa yhteydessä oli laitoksen sydän, nälkäisten uunien vaikuttava rivistö, uusittu täydellisesti ja se oli kytketty kaupungin kaukolämpöverkkoon.

Seikka josta Herbert oli hyvillään oli se että museovirasto oli pysynyt kannassaan eikä uudistustöiden yhteydessä saanut tehdä minkäänlaisia muutoksia rakennuksen ulkoasuun. Valuessaan iltaisin vuoroon pitkin Harjukadun kuhmuista asfalttia Herbert ihaili rakennuksen punatiilistä julkisivua ja jylhää tornia. Hän ei voinut olla ajattelematta kuinka oivallisen tavalla vanha krematorio edusti aikansa arkkitehtuuria.

Palataksemme kuitenkin päivään, tai tarkemmin yöhön, jona voipunut Hannah Montana viskattiin alas polttoainetäydennyksiä varten asennetusta kellariluukusta. Kuljettaja-kerääjät eivät olleet lastanneet Hannahia lavan alimmaksi eivätkä myöskään päällimmäiseksi vaan kutakuinkin keskelle, aivan kuin hänenkaltaiselle parhaiten sopikin. Oliivinvihreän kuorma-auton kyydissä keinuvasta torsojen vyyhdistä Hannah erottui kohtalotovereistaan ainoastaan perin erityislaatuisten vammojen ansios- ta. Vielä kuormaa purkaessaankin filippiinot hidastivat muuten niin esi- merkillisen ripeää tahtiaan Hannahin kohdalla. Hetken näytti siltä että toinen aikoi sanoa jotakin.

Kolmosbunkkerissa polttoaineen vastaanottoa valvonut Herbert oli yhä- täläillä hämmästynyt. Kuka sitten Hannahin omistaja olikaan ollut oli tämä osoittanut harvinaista mielikuvitusta ja tarmoa irrottaessaan alaraajat lonkkatapeista ja ahtaessaan ne kaunishuuliseen suuhun niin huolellisesti ja tukevasti että ne potkivat sieltä terhakkaasti vielä nyt vaikka auto oli useita tunteja kolistellut öisen kaupungin kuoppaisilla kaduilla. Isäntä, tai saattoihan se olla emäntäkin, oli nähnyt suuren vaiivan leventäessään ikihymyilevää irvistystä sähköporalla saadakseen jalat kiinnitettyä tuke- vammmin. Herbert arveli, aivan oikein, että poraajan oli täytynyt käyttää hyvin terävää ja hyväkuntoista terää sillä muovilastut joita täydellises- ti maalatuista kasvoista edelleen roikkui olivat leikkaantuneet irti hyvin siististi.

Vedettyään Hannahin polttoainevarastosta taukotilan kuluneelle soh- valle Herbert ei voinut olla ajattelematta että kokonaisuutena Hannah muistutti etäisellä tavalla mammutin pääkalloa. Herbert oli nähnyt sellai- sen eläintieteellisessä museossa. Myöhemmin hän häpesi miellelyhtymää.

– Miksi sinä pelastit minut? olivat mammutinpään ensimmäiset sanat Herbertin asennettua kintut takaisin sinne minne ne kuuluivat. Ainakin Herbert luuli näiden olleen ensimmäiset sanat. Hän ei voinut olla täysin varma. Mokellus joka Hannahin silvotusta suusta purkautui oli epäselvää ja jäi merkitykseltään hämäräksi.

Herbert jäi kuitenkin pohtimaan kysymystä. Miksi hän oikeastaan oli erotellut Hannahin kuormasta? Siksikö, ettei ollut nähnyt vastaavaa aikaisemmin. Hän oli kuitenkin nähnyt kaikenlaista. Oliko syy kauniisti meikatuissa kasvoissa vaikka kaikkien kasvot olivat kuvankauniita. Oliko se sitä että hän halusi antaa Hannahin levätä hetken vaikka kaikki ketkä tästä kulkivat olivat loppuunkuluneita. Lopulta Herbert vastasi rehellisesti ettei tiennyt.

– Sinä teit minusta jälleen kokonaisen. Rakastatko sinä minua? tokkurainen Hannah jatkoi.

– Välitän. Ehkä.

– Siinäkö kaikki? Sinä et siis rakasta minua.

Herbert veti Hannahin syliinsä ja silitti tämän päätä.

– Rakastat siis sittenkin, hän kuuli Hannahin mummisevan ennen kuin tämä vaipui tajuttomana käsi-
varsille.

Herbert ei viitsinyt häiritä unta jatkamalla keskustelua. Hän kantoi Hannahin vanhaan siivousvälinekomeroon jonka avain oli luovutettu virkaiän suomena etuisuutena. Itse komero oli käynyt aikaa sitten tarpeettomaksi siivouspalvelun ulkoistuksen seurauksena.

Jokin seikka Hannahissa kuitenkin hämmensi Herbertin mieltä siinä määrin että hän suistui niiltä ruosteisilta ja perin kelvottomasti pengerryiltä raiteilta joita pitkin hänen olemuksensa oli tähän asti vaappunut. He keskustelivat ylläkuvatunkaltaisin kääntein useiden viikkojen ajan eikä Herbert noihin aikoihin ottanut enää lainkaan osaa työntekoon vaan makasi yöt komerossa Hannah sylissä. Filippiinit tyytyivät

pudistelemaan päitään Herbertin leimatessa itsensä sisään ja kadotessa koppiin. Herbert kyllä huomasi sen ja hän oli hyvillään ettei heitä tuntunut vaivaavan se että joutuivat tekemään myös hänen osuutensa.

Aina vuoron loppuessa Herbert jätti Hannahin makaamaan poltettavien vaatteista komeron lattialle valmistetulle pedille. Näin hän ajatteli Hannahin olevan turvassa, eivätkä päivisin huoltotöitä suorittavat asentajat häiritsisi häntä.

Oli nimittäin niin että laitoksen laskennallinen kapasiteetti ylitettiin kolmen kuukauden keskiarvollaikin seitsemänkymmentäkolmeprosenttisesti ja tästä syystä huoltosinöörit kävivät sekä tarkastamassa laitteiston kunnon että suorittamassa pienempiä korjauksia miltei joka päivä. Jatkuva ylituotanto aiheutti sen että koneiston mekaaniset osat kuluivat valmistajan lupamaa nopeammin.

Pääsiäisen tienoilla Herbert oli tehnyt päätöksensä. Hän oli alkanut tuntea jotakin. Mahdollisesti se oli rakkautta mutta se saattoi olla myös jonkinasteista sääliä. Herbert ei koskaan ollut osannut erottaa näitä tunteita toisistaan.

Pyynnön erikoislaatuudesta huolimatta tai siitä lannistumatta Herbert Mäkinen, Harjun Laitoksen Vanhempi Ylilämmittäjä, sai työoverinsa lopulta ymmärtämään että hänen toiveensa oli tulla poltetuksi Hannah Montanaksi nimetyn kanssa polttouunissa numero kaksi. Tuon uunin Herbert valitsi sen polttimon ylivertaisen polttotehon vuoksi sekä siksi että tähän kammioon he mahtuivat helposti yhdessä.

Herbert arveli ettei hänen katoamisestaan aiheutuisi suurta vaivaa tai vahinkoa sillä hänen tilalle voitaisiin palkata uusi, parempi, työntekijä. Näin koko yhteisö puhui lopultakin samaa kieltä eikä kenenkään tarvitsisi tuntea itseään ulkopuoliseksi. Sitä kuka hänet lopulta korvasi ei Herbert kuitenkaan koskaan luonnollisesti saanut tietää. ■

KURSSEJA JA YLEISÖLUENTOJA KEVÄT 2010

NÄYTTÄISITKÖ LAPSELLESI TÄMÄN – JOHDATUSTA MEDIAKASVATUKSEEN Maanantaisin 25. 1.–22.2. klo 17–20

Tyhmentääkö TV? Aiheuttavatko väkivaltaiset tietokonepelit väkivaltaa? Mitä aatteita ja asioita meille median kautta myydään? Mitä kaikkien aikuisten pitäisi tietää mediasta, ja mitä pitäisi kaikille lapsille opettaa mediasta ja sen lukutaidosta? Kurssin tavoitteena on antaa opiskelijoille kriittisen mediakasvatuksen ja -lukutaidon perusteet, joista on hyötyä sekä itselle että mahdolliselle jälkikasvulle. Opettajana PhD Harri Kilpi. Hinta 70 euroa. Ilmoittautumiset 18. 1. mennessä.

PARASTA ENNEN – KESKUSTELUA TAITEEN UUTUUSARVOISTA

Katseen filosofiaa –yleisöluennot
Kiasmassa torstaisin klo 17–19

Miten taide heijastaa aikaansa, ja mitkä seikat vaikuttavat taideilmaston muuttumiseen? Miten taiteilija ja yleisö reagoivat tyyliuuntien muuttumiseen? Minkälainen taide voi kestää ajassa? Mikä pyörittää kiihtyvää taidepyörää? Vapaa pääsy

- to 14.1. *Muinaisen Egyptin taiteen kaari*, tutkija, dosentti
Jaana Toivari-Viitala
to 28.1. *Kultakauden tyyliuunnista*, intendentti
Leena Ahtola-Moorhouse
to 4.2. *Matkalla kohti yhteistä muistiperintöä*, taidemaalari
Ilkka Väätti
to 18.2. *Nykytaide ja ikuisuusksymykset*, kuvataiteilija
Hannele Rantala
to 25.2. *Milloin nykytaide muuttuu vanhaksi?*

Taiteen nopeutuneesta kierrosta keskustelevat Kiasman intendentti Pirkko Siitari ja taidekriitikko Heikki Kastemaa sekä yleisö

KOHTUUS-LUENTOSARJA

Maanantai-iltaisten yleisöluentojen yleisaiheena on keväällä 2010 kohtuus. Luennot ovat 1.–29.3. Helsingin yliopiston tiloissa Porthaniassa, lopullinen ohjelma valmistuu tammikuussa.

KUVATAIDEKOULU

Maanantaisin 11. 1. alkaen klo 9.30–13.30

Opiskelu on pääasiassa havaintoon perustuvaa ja myös väri-ilmaisuun houkuttavaa. Lähtökohtana ihminen, asetelma, maisema tai tila. Voit lähteä alkeista tai jatkaa vanhaa harrastustasi. Maalaus- ja piirustusmateriaalit ovat vapaasti valittavissa, materiaaliopissa annetaan ohjausta. Opettajana taidemaalari Heli Heikkinen. Oppilas tuo omat materiaalit. Hinta 180 euroa / 14 kertaa. Mukaan mahtuu vielä.

KRITIIKKITYÖPAJA

Ke 20. 1., 10.2., 3.3., 24.3. ja 14.4. klo 17–20

Maalausta, piirustusta sekä muita kuvataiteenaloja harrastaville. Kritiikkityöpaja kokoontuu kolmen viikon välein käsittelemään opettajan antamia, opiskelijan omalla ajallaan tekemiä tehtäviä. Kurssi sopii kaikille, joilla on hieman perustaitoja ja intohimo kuvan tekemiseen. Opettajana taidemaalari Heli Heikkinen. Hinta 160 euroa. Ilmoittaudu ajoissa – varaa aikaa kritiikkitehtävälle.

FILOSOFIAN KLASSIKOITA –SEMINAARI

Tiistaisin 12. 1. alkaen klo 18–19.30

Seminaarissa tarkastellaan olemassaolon ongelmia mannermaisessa nykyfilosofiassa. Filosofian klassikoita toteutetaan keskustelevana lukuseminaarina, jossa tutustutaan mm. Heideggerin, Kierkegaardin ja Bataillen kirjoituksiin. Tule rohkeasti mukaan! Vetäjänä FL, tutkija Miika Luoto. Hinta 70 euroa / 12 kertaa. Mukaan mahtuu vielä.

VIRTAA-MUSIIKKIMATKA

Tiistaisin 19. 1. alkaen klo 18.30–19, Etu-Töölö

Musiikki voimauttaa! Tällä kursilla voit löytää aarteen: läheisemmän suhteen klassiseen musiikkiin. Suosittujen *Virtaa*-klubien vetäjä, pianisti Minna Pöllänen johdattaa pianon ääressä syventämään kuuntelukokemustasi, ja valottaa musiikin yhteyksiä muihin taiteisiin. Musiikin teoriaa ei tarvitse tuntea. Hinta 70 euroa / 10 kertaa. Ilmoittautumiset 12. 1. mennessä.

KOTIMAISEN NYKYKIRJALLISUUDEN LUKUPIIRI

torstaisin 21.1., 18.2., 18.3., 15.4. ja 11.5. klo 18–19.30

Miltä Suomi näyttää romaanitaiteen vinkkelistä talvella 2010? Sitä tutkitaan Kriittisen korkeakoulun lukupiirissä paneutumalla kerran kuussa hiljattain ilmestyneeseen kotimaiseen romaaniin. Käsiteltäviä teoksia voisivat olla esimerkiksi Kristina Carlsonin *Herra Darwinin puutarhuri*, Kjell Westön *Missä kuljimme kerran* tai *Älä käy yöhön yksin*, Pirjo Hassisen *Sano että haluat*, Miina Supisen *Liha tottelee kuria*, Monika Fagerholmin *Amerikkalainen tyttö tai Sähkönyttämö*, Juha Itkosen *Huolimattomia unelmia*, Emma Juslinin *Frida ja Frida*, Turcka Hautalan *Salo*. Vetäjänä FM Aino Rajala. Käsiteltävät teokset valitaan yhdessä. Hinta 30 euroa. Ilmoittautuminen 14.1. mennessä.

KIRJOITTAMISEN LEMPEÄT ALKEET

pe 22.1. klo 17.30–21 ja la 23.1. klo 12–19
sekä pe 5.2. klo 17.30–21 ja la 6.2. klo 12–19

Tervetuloa kahden viikonlopun kirjoituskurssille! Opettajat, kirjailijat Hannu Simpura ja Vilja-Tuulia Huotari, antavat paltteen osallistujien teksteistä työpajoissa sekä tutustuttavat proosan, draaman ja lyriikan perusasioihin. Lempet alkeet sopivat myös kirjoittajille, jotka eivät ole aikaisemmin osallistuneet kirjoituskurssille. Kurssin hinta on 180 euroa. Mukaan mahtuu vielä.

SOKRAATTISET DIALOGIT

Aika-dialogi la–su 6.–7.3. klo 10–15 ja Muisto-dialogi la–su 24.–25.4. klo 10–15

Sokraattinen dialogi on yhdessä ajattelua. Teemaan syvennyttään yksilön oman kokemuksen kautta. Kokemuksesta kumpuava hiljainen tieto filosofisessa keskustelussa voi syventää ymmärrystä aiheesta ja aukaista samalla myös uusia näkökulmia. Vetäjänä FM, psykoterapeutti Elli Arivaara-Ebbe. Hinta 60 euroa /dialogi. Ilmoittautumiset viimeistään viikkoa ennen kurssiviikonloppua.

VOIMAUTTAVA KIRJOITTAMINEN

pe 7.5. klo 17.30–20.30,
la 6.5. klo 10–16 ja su 9.5. klo 10–14

Kirjallisuusterapian menetelmiä hyödyntävä itsetuntemuskirjoittamisen tiiviskurssi vapauttaa luovuuttasi ja vahvistaa persoonallista itseilmaisua. Voit saada kirjoittamisesta iloa

ja samalla työkaluja arjessa jaksamiseen. Aiempaa harrastuneisuutta kirjoittamiseen ei tarvita. Kouluttajana FM, kirjallisuusterapeutti ja kirjoittajaohjaaja Eeva Lehtovuori. Hinta 170 euroa. Ilmoittautumiset 26.4. mennessä.

UNIRYHMÄOHJAAJAKOULUTUS, kevät–syksy 2010

Unityöskentely on itsetuntemusta ja sisäistä kasvua vahvistava menetelmä. Ammatillista unityöskentelyä voi käyttää mielenterveys- ja psykososiaalisen työn lisäksi mm. nuoris- ja vanhustyössä, aikuiskasvatuksessa ja erilaisissa harrastuspiireissä – kaikkialla missä kokoontuu ihmisiä, jotka haluavat ymmärtää itseään ja elämäänsä syvemmin. Koulutus on tarkoitettu sosiaali- ja terveydenhoitoalan ammattilaisille sekä ihmishuuhdyötä tekeville. Kouluttajana psykoterapeutti Anne Lindholm-Kärki. Tiedustelut kouluttajalta 040 707 8157 tai anne.lindholm-karki@kolumbus.fi. Mukaan mahtuu vielä.

UUTTA SYKSYLLÄ 2010

Syksyllä 2010 kaavaillaan käynnistettäväksi uutta, monialaista opintokokonaisuutta. Idean eräänä lähtökohtana on Inhimillisen kasvun seminaari -niminen kokonaisuus, joka toimi Kriittisen korkeakoulun puitteissa 1970-luvulta 1990-luvun alkuun saakka.

Ajatuksena on yhdistää filosofiaa, taidetta sekä muuta luovaa ajattelua ja toimintaa klassisen sivistyskasvatuksen pohjalta. Vuoden mittainen koulutus tapahtuu kahtena iltana viikossa niin, että kunakin iltana on sekä filosofis-pohdiskeleva että taiteellinen osio. Pohdiskeleva anti painottuu filosofian ohella erityisesti kasvatuksen kysymyksiin, taiteellinen anti koostuu eri alojen jaksoista, jotka seuraavat toisiaan parin kuukauden mittaisina kursseina.

Kokonaisuuden suunnittelusta huolehtii lähinnä opettaja Timo Jantunen. Paketin nimeä ei ole vielä vahvistettu ja idea on muutoinkin vielä kehittelyn alla. Tavoitteet ovat korkealla ja toivomme, että tästä kehittyvä juuri Kriittiselle korkeakoululle sopiva toimintamuoto. Kerromme asiasta lisää seuraavassa numerossa ja luonnollisesti nettisivuilla, kun suunnitelmat täsmentyvät..

***

Syksyllä 2010 käynnistyy kirjoittajakoulun, kuvataidekoulun ja muiden toimintamuotojemme rinnalle myös puhujakoulu. Lauri Järvilehdon suunnittelema kokonaisuus toteutetaan todennäköisesti neljän viikonlopun pakettina. Eri viikonloppuina käsitellään argumentaation ja retoriikan kysymyksiä sekä puheen pitämisen ja esiintymisen käytännön taitoja. Myös tästä tarkemmin seuraavassa Katsauksessa sekä netissä.

Kriittinen korkeakoulu
– sivistyksen vapaita taitoja

